XXXIII ANUL XXXIII

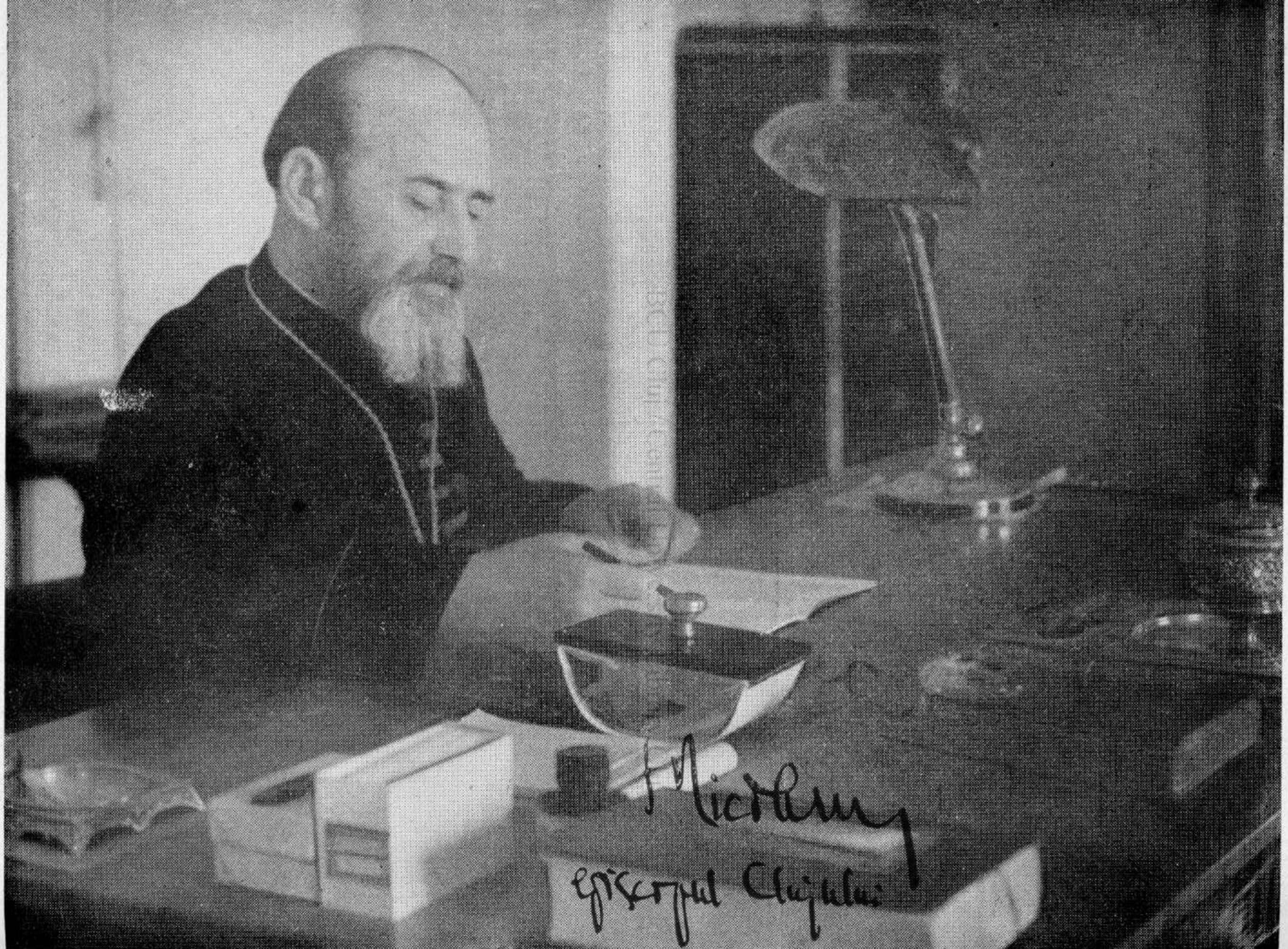
NR. 11—12 NOEMVRIE—DECEMVRIE 1943

REVISTA TEOLOGICĂ

P. SF. EPISCOP NICOLAE COLAN LA 50 DE ANI

REDACȚIA ADMINISTRAȚIA

SIBIU, ACADEMIA TEOLOGICĂ ANDREIANĂ

Episcopul Clujului

ANUL XXXIII Noemvrie—Decemvrie 1943 NR. 11—12

REVISTA TEOLOGICA

ORGAN PENTRU ȘTIINȚA ȘI VIAȚA BISERICEASCĂ

REDACTOR: Prof. Dr. GRIGORIE T. MARCU

P. SF. EPISCOP NICOLAE COLAN LA 50 DE ANI

APOSTOL ÎNTRE NEAMURI

de

Diacon Dr. GRIGORIE T. MARCU

Profesor la Academia teologică „Andreiană"

Ceea ce definește o personalitate excepțională este belșugul înfăptuirilor legate de osârdia și geniul ei — și mai ales credința de nebiruit care zace la obârșia acestor înfăptuiri.

Adevărul acesta este valabil, astăzi ca și altă dată, mai ales pentru arhipăstorul Românilor ortodocși din țara de sus a Ardealului, Prea Sfinția Sa D. D. *Nicolae Colan*, Episcopul Vadului, Feleacului și Clujului, membru activ al Academiei Române, care s'a învrednicit a săvârși, cu binecuvântare dela Dumnezeu și laudă dela oameni, în 28 Noemvrie a. c., *al cincizecilea an* al strălucitei Sale vieți.

Momentul acesta nu putea trece neîncrestat la răbojul bucuriilor pe cari ni le hărăzesc cu atâta sgârcenie vremurile aspre ce le străbatem. Iubirea și prețuirea unanimă de care se bucură Prea Sfinția Sa, înfiorata recunoștință cu care este rostit numele popularului înaintestătător al obștei dreptcredincioase de „dincolo de deal" și mai presus de toate pilduitoarea Sa *apostolie* „între neamuri", ce-și toarce fără contenire isbânzile duhovnicești din caierul tradițiilor noastre străbune și din plinătatea

unui suflet de-o seninătate ioaneică și de-o osârdie paulină, justifică îndeajuns creștineasca noastră cutezanță de-a ne îngădui popasul de față.

Acum șapte ani, când votul reprezentanților legiuiți ai clerului și poporului — rostit cu un entuziasm arareori întâlnit în analele alegerilor noastre episcopale — îi oferia scaunul reînviatei ctitorii a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, un simțământ de încredere și certitudine se înstăpânise peste toată suflarea românească: la Cluj aveam un vlădică pe măsura necesităților duhovnicești ale cetății universitare ardelene. Volburile vremurilor de răsboiu, cu costisitoarele lor dislocări politice și sociale, pricinuite — la noi — de atâtea nedrepte amputări teritoriale, păreau destul de îndepărtate ca să ne fi putut gândi atunci că tânărul și eminentul Ierarh rânduit în scaunul episcopal al Clujului era desăvârșit pregătit și pentru eroica misiune de-a le purta sporul de poveri și de-a îmblânzi urgia lor cu zelul și tenacitatea pe cari i le cunoșteam de mult. Apostolia Sa, urzită sub jug străin, ne-a încredințat de acest lucru mai presus de așteptările unora — între cari n'am putea consimți în ruptul capului să ne socotim și noi. Asta, din mai multe pricini, cari nu pot fi spuse toate acum.

Ne întoarcem cu gândul la solemnitățile împreunate cu triumfala Sa intrare în rândurile vlădicilor ardeleni. Odată cu darul arhieriei, dobândit în ziua întâia a Rusaliilor anului 1936, Prea Sfinția Sa primea următorul îndemn:

„Toată taina slujbei noastre plină de grea răspundere zace în devotamentul și'n sfințenia gândurilor cu cari ne punem puterile întru îndeplinirea ei. Când vei întâlni obstacole și greutăți în calea misiunii ce ai primit-o, să ceri în cucernice și fierbinți rugăciuni ajutorul Celui de sus, căci El întărește și însuflețește pe cei cari îi slujesc cu credință și cu inimă curată. Să fii tălmăcitor vrednic al voii Lui înaintea poporului, care-ți va răspunde cu iubire la iubirea ce-i vei arăta“.

Vorbia Inalt Prea Sfințitul Mitropolit *Nicolae* al Ardealului, a cărui iubire față de tânărul Ierarh a fost în toată bunăvremea la înălțimea vredniciilor dovedite de cel

mai devotat şi mai dotat dintre ucenicii Săi. Tocmai de aceea, îndemnul transcris aci dobândia valoarea unui *testament.* Era, parcă, o prevestire a împrejurărilor maştere ce aveau să prăvălească atâta nespusă jale şi amar asupra turmei care se pregătia atunci să-şi întâmpine visatul „mire“ cu stâlpările unei indescriptibile bucurii şi a nădejdilor ce le punea în roadele strădaniilor Sale ulterioare.

Modest şi sincer, în vibrantul Său răspuns Prea Sfinţia Sa se lega solemn să împrumute din tâlcul praznicului Pogorârii Duhului Sfânt *„toată înţelepciunea, spre a fi cât mai de folos Bisericii şi Neamului".*

Previziunile Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Nicolae s'au împlinit pas cu pas. Al doilea Episcop al Vadului, Feleacului şi Clujului s'a dovedit şi'n această împrejurare — ca şi care alta mai grea nu ne putem imagina, decât doar cununa martiriului — la înălţimea vredniciilor Sale trecute şi a înaltei vreri care-l rânduise înaintestătător în Clujul atâtor isbânzi româneşti şi, astăzi, al atâtor doruri fără leac.

Neistovita bunăvoinţă a Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Nicolae al Ardealului ne-a hărăzit rara favoare de a-l putea vedea pe Prea Sfinţitul Episcop Nicolae Colan într'una din serile tulburi ale lui Septemvrie 1940, câteva zile înainte de sorocul intrării Clujului sub rigorile vremelnicei stăpâniri actuale. Ne dăm cât se poate de bine seama că încă n'a sosit ceasul desvăluirii amintirilor. Nu putem rezista, însă, ispitei de-a mărturisi că întrevederea Inalţilor Ierarhi, din noaptea aceea de neuitat, a pecetluit infrangibila Lor hotărâre, luată independent unul de altul cât ce au fost date publicităţii prevederile dictatului dela Viena: *locul Arhipăstorului, la bine şi la rău, este alăturea de turma încredinţată purtării Sale de grije.* Citeam această eroică decizione în ochii aceia buni, învăluiţi de duioşia istoricei întâlniri, cari întindeau filial, din capătul scării de onoare a Reşedinţei episcopale a Clujului, două braţe deschise cu iubire ca să primească părinteasca îmbrăţişare a marelui nostru Chiriarh dela Sibiu. Este pentru noi o datorie de onoare — numai atât, deocamdată — să mărturisim că în cursul acelei întrevederi,

la desfășurarea amănunțită a căreia am asistat tot timpul, rămânerea Prea Sfințitului Episcop Nicolae Colan la postul său de cârmaciu al Bisericii Românilor ortodocși din Ardealul de Nord era considerată, din ambele părți, ceva *de sine 'nțeles.* Va veni odată vremea să putem spune, fără calculate precauțiuni și fără reticențe, cât ne-a impresionat această măreață pildă de curaj creștinesc, desprinsă parcă din repertoriul înmărmuritoarelor dovezi de devotament necondiționat față de îndatoririle de căpetenie ale apostoliei lor, pe cari le-au vădit mai toți luceferii prigoniți ai începuturilor Bisericii celei una și, nu mai puțin, năpăstuitele fețe vlădicești ce luminează milenara întunecare a istoriei Ardealului mucenicit. Dacă e adevărat că activitatea anterioară intrării în Episcopat a Prea Sfințitului Episcop Nicolae Colan a stors accente de neprecupețită admirație tuturor celor ce l-au văzut la lucru, sau au avut norocul să ostenească în preajma Sa, apoi episodul amintit sumar aci, după smerita noastră socotință, l-a predestinat definitiv pentru onorurile hărăzite de recunoștința obștească titularilor scaunelor celor mai de sus ale gloriilor Ierarhiei noastre naționale. Numele Său e astăzi pe buzele tuturor trejilor Români. Și ostenelile Sale încununate de succes, tot așa. Mereu în mijlocul turmei dreptcredincioase, pe care o cercetează până și 'n cele mai dosite cătune, la centrul eparhial Prea Sfinția Sa desfășură una din cele mai prodigioase activități. Ca Apostolul pentru care vădește preferințe speciale din ceasul manifestării vocației Sale misionare, actualul Episcop al Vadului, Feleacului și Clujului se face *„tuturor toate"*, ca pe toți să-i îndrumeze pe cărările de lumină neapusă ale Evangheliei mântuirii neamurilor și să-i mențină în ogașa dragostei de Legea strămoșească a Neamului românesc. Cu cuvântul și cu peana — fie că se rostește sub cupola impunătorului monumentului al permanenței românești pe pământul Ardealului care-i Catedrala ortodoxă din Cluj, fie că însuflețește statornic paginile reconfortante ale revistei „Viața Ilustrată" sau sporește zestrea bibliotecilor „Cărțile Vieții" și „Veniți de luați lumină", a căror paternitate îi revine — Prea Sfințitul Episcop Nicolae Colan im-

plineşte de sârg poruncile aspre ale neegalatei Sale apostolii „între neamuri", nedesminţind cu nici un prilej stufosul snop de însuşiri eminente cari i-au hărăzit favoarea de-a fi astăzi părintele iubitor al tuturor Românilor ardeleni deslipiţi dela sânul Patriei-Mame.

Dar cu aceste menţiuni fugare n'am epuizat toate compartimentele vieţii naţionale-bisericeşti a Românilor din Ardealul de Nord cari se împărtăşesc de atenţiunea şi de sprijinul Său neprecupeţit. Nu există iniţiativă de folos obştesc în fruntea căreia să nu auzim că a fost solicitat să se aşeze, iar la catedra de Studiul biblic al Noului Testament dela unica instituţie de pregătire a clerului ortodox pe care o mai avem dincolo de Feleac, fostul profesor şi rector al Academiei teologice „Andreiane" din Sibiu iniţiază şi acum pe tinerii ucenici, ca oricare membru al Corpului didactic, în tainele Legii celei noui, după ce la Floriile anului trecut a împrăştiat slova ei de neînlocuit pe tot cuprinsul Eparhiei Sale, prin cele câteva mii de exemplare în care a fost tipărită întâia ediţie a *Noului Testament dela Cluj.*

Mulţumită aceleiaşi înalte şi îndatoritoare bunăvoinţe de care aminteam mai sus, l-am revăzut pe Prea Sfinţitul Episcop Nicolae Colan, din Septemvrie 1940 încoace, de două ori. Venise, cum se ştie, dincoace de vremelnica graniţă, ca să-şi petreacă două scurte concedii ca oaspe al Inalt Prea Sfinţitului nostru Mitropolit Nicolae. Tăcut ca toate rarile firi îmbunate de îndelungată cetanie şi de statornică meditaţie, numai petrecerii zilnice în preajma Prea Sfinţiei Sale, pe care ne-a înlesnit-o luminatul nostru Chiriarh, îi datorim favoarea de-a fi putut afla cât de costisitoare sunt strălucitele isbânzi pe cari i le preamăreşte astăzi toată suflarea românească — şi mai ales cât de consecvent cu sine însuşi a rămas Episcopul nostru de peste Feleac.

Discret şi demn, n'a râvnit nici odată deliciile faimei alimentate pe nu importă ce cale. „Nu este şi nu trebue să fie 'n obiceiul preoţilor, să caute sau să aştepte măcar laude dela oameni, pentru osârdia şi devotamentul cu

care-şi împlinesc slujba" — scria oarecând, aici,[1] Prea Sfinţia Sa. „Mai mult decât orice deţinător de slujbă, preotul îşi împlineşte datoria cu smerenia entuziastă isvorâtă din conştiinţa misiunii cu care este îmbrăcat de Dumnezeu — mai mult decât de oameni".

Am văzut din capul locului, în aceste rânduri dense, ceva mai mult decât profesiunea de credinţă a unei personalităţi de esenţă tare: un consemn pentru ucenicii Săi, între cari ne simţim onoraţi că ne putem socoti şi noi. Arătam mai sus *câteva* din motivele cari ne-au încurajat să frângem, din prilejul amintit, acest consemn. Mai putem adăuga şi altele. Iată-le!

In continuarea fragmentului citat, Prea Sfinţia Sa ne înarmează cu înalta-i deslegare de-ai nota, modest şi parţial, vredniciile de toţi ştiute, când scrie: „Totuşi nu este mai puţin adevărat că atunci când ucenicii, sau credincioşii peste tot, îşi aduc aminte, cu recunoştinţa şi cinstirea cuvenită, de râvna şi jertfelnicia cârmuitorilor lor duhovniceşti, săvârşesc o faptă de înaltă valoare creştinească şi fac un gest de-o vădită semnificaţie educativă. Adevărul acesta e vechiu. I l-a spus încă sf. Apostol Pavel strădalnicului său ucenic Timotei prin cuvintele: „Preoţii cari îşi ţin bine dregătoria, de îndoită cinste să se învrednicească, mai ales cei ce ostenesc în cuvânt şi în învăţătură" (I Tim. 5, 17).

Locul Prea Sfinţitului Episcop Nicolae Colan este între aceşti preoţi fără astâmpăr şi fără prihană.

Nu vom putea da uitării, apoi, cât vom trăi, bunele legături ale Prea Sfinţiei Sale cu această tribună de afirmare a crezului străbun şi a vredniciilor ortodoxe, care-i datoreşte înfăţişarea şi nivelul său actual. In vara anului 1936, când s'a deslipit dela cârma ei, Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicolae, după ce îi mulţumise cordial pentru râvna şi priceperea exemplară cu care o diriguise, scria aici:[2] „Prea Sfinţia Sa de sigur îşi va păstra şi pe mai

[1] RT XXIV, 1934 p. 217.

[2] I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae:* Mergem înainte; art. în RT XXVI, 1936, nr. 7-10 (Iulie-Octomvrie) — *„Omagiu P. Sf. Episcop Nicolae Colan"* — p. 233.

departe toată legătura sufletească cu „amvonul cel scump" pe care l-a ilustrat şi dela înălţimea căruia cu tinerească râvnă şi cu încercată înţelepciune a vorbit timp de patrusprezece ani slujitorilor sfintei noastre Biserici. De pe scaunul vlădicesc, la care s'a învrednicit să fie chemat, va continua şi d'aci înainte să-l inspire cu căldura inimii Sale şi să-l ocrotească cu iubirea Sa".

Aşa a şi fost! Nu odată ne-a mărturisit cu câtă înfrigurată plăcere străbătea paginile proaspete ale fascicolelor „Revistei Teologice", iar încercatele Sale poveţe, pe cari le-am solicitat ades, nu ne-au lipsit nici când.

La rândul ei, gruparea revistei noastre l-a înconjurat statornic pe fostul ei diriguitor cu caldă recunoştinţă şi cu iubire respectuoasă. Evenimentele din toamna anului 1940, departe de-a frânge sau măcar slăbi această trainică legătură sufletească, adeveresc cuvântul inspirat al poetului care scandează versurile — pentru noi — grele de semnificaţie:

Au cine-a spus că depărtarea
E soră dreaptă cu uitarea?
Nici despărţirea, nici mormântul,
Nici cel ce ţine'n mâni pământul
Nu pot să puie 'mpotrivire
Acolo unde e iubire!

[P. Cerna: Dor]

*

Dincoace şi dincolo de munţii-părinţi, dincoace şi „dincolo de deal", toată suflarea românească se descopere înfiorată de admiraţie şi recunoştinţă: paznicul datinilor noastre străbune din Ardealul de Nord împlineşte vârsta de cincizeci de ani.

E sărbătoare, Români!

Schiță bio-bibliografică
a
Prea Sfinției Sale

D. D. NICOLAE COLAN

Episcopul Vadului, Feleacului și Clujului, Membru activ al Academiei Române

I

Al doilea Episcop al reînviatei Eparhii ortodoxe române a Vadului, Feleacului și Clujului, P. Sf. Sa D. D. NICOLAE COLAN, s'a născut la 28 Noemvrie 1893, în comuna Arpătac (astăzi Araci), județul Treiscaune, din părinți țărani.

Studii. — Școala primară din satul natal. Liceul ortodox „Andreiu Șaguna" din Brașov. Absolvent al Seminarului teologic „Andreian" (astăzi Academia teologică „Andreiană") din Sibiu. Licențiat al Facultății de Litere dela Universitatea din București, cu teza inedită: „Stilul lui Dimitrie Cantemir în scrierile lui românești". Studii de specializare la Universitatea din Berlin.

Funcțiuni. — Secretar arhiepiscopesc (1921—22).
Profesor de Teologie (1923—1936).
Rector al Academiei teologice „Andreiane" (1929—1936).
Deputat eparhial.
Secretar general al Asoc. clerului „A. Șaguna".
Diacon și apoi presbiter (1934).
Protoiereu (1935).
Episcop al Vadului, Feleacului și Clujului (29 Aprilie 1936).
Ministru Secretar de Stat al Educației Naționale și al Cultelor și Artelor (1938).
Membru onorar al Academiei Române (1938).
Membru activ al Academiei Române (1942).

Activitate publicistică. — Debutează în 1915, când *colaborează* la „Gazeta Transilvaniei". Apoi la periodicele:
„Revista Teologică" (Sibiu).
„România Nouă", (inițial: „Ardealul în Basarabia").
„Sfatul Țării" (Chișinău).

„Telegraful Român" (Sibiu).
„Cuvântul Poporului (Sibiu).
„Lumina Satelor" şi „Oastea Domnului" (Sibiu), etc
Diriguieşte în calitate de *redactor responsabil* (director):
„Revista Teologică" din Sibiu (1923—1936).
Anuarele Academiei teologice „Andreiane" (1929—1936).
Infiinţează şi diriguieşte:
Biblioteca „Problemele Vremii" (Sibiu, 1929-36).
„ „Cărţile Vieţii" (Cluj, 1937).
„ „Veniţi de luaţi lumină" (Cluj, 1941).
Revista de familie „Viaţa Ilustrată" (Sibiu-Cluj 1934).

Bibliografia Prea Sfinţiei Sale însumează peste 400 titluri.[1]

II

Activitatea teologică-ştiinţifică a Prea Sfinţiei Sale este remarcabilă mai ales pe tărâmul Studiilor neotestamentare. După o temeinică pregătire în această direcţie, dobândită la Facultatea de Teologie protestantă a Universităţii din Berlin, unde a lucrat mai ales la Seminarul de pe lângă catedra renumitului profesor G. Adolf von Deissmann, savant de renume mondial, Prea Sfinţia Sa a fost numit profesor titular de Studiul biblic al Testamentului Nou la Academia teologică „Andreiană" din Sibiu, onorând această catedră până la intrarea Sa în Episcopat.

Pe lângă cursurile ţinute studenţilor acestei Academii teologice, Prea Sfinţia Sa a publicat număroase recenzii privitoare la noutăţile literare neotestamentare româneşti şi străine, cari dovedesc că a păstrat o legătură strânsă şi statornică cu lucrările ce intrau în sfera preocupărilor Sale de specialitate.

In afară de acestea, a publicat următoarele lucrări:

1. „*Sfântul Pavel către Filimon.* Creştinismul şi sclăvia". Sibiu, Tipografia Arhidiecezană 1925, cu care a inaugurat colecţia de specialitate STUDII BIBLICE, înfiinţată de Prea Sfinţia Sa.

[1] Pentru detalii, să se vadă Bio-Bibliografia P. Sf. Sale apărută în „Revista Teologică" XXVI, 1936 p. 404 urm. (şi'n extras), precum şi colecţiile aceleiaşi reviste, pe anii 1938-42.

2. *„Biblia și intelectualii"*. (Biblioteca „Problemele Vremii" Nr. 1). Sibiu, Tipografia Arhidiecezană 1929, p. 78.
3. *„Cartea Sfântului Apostol Pavel către Efeseni"*, lucrare concepută în proporții mai vaste, din care a apărut partea istorică-introductivă, în Anuarul Academiei teologice „Andreiane" din Sibiu pe anul 1928—29, p. 40—72.
4. *„Noul Testament"* dela Cluj, într'o versiune nouă (Cluj 1942).

Prea Sfinția Sa predă și acum cursurile de Noul Testament la Academia teologică din Cluj, în mod benevol și cu o regularitate exemplară.

Aderența Prea Sfinției Sale la Studiile neotestamentare este desăvârșită. Nutrește simpatii deosebite pentru problemele de Teologie paulină.

Lucrările de specialitate ale Prea Sfinției Sale vădesc o cunoaștere aprofundată a materiei, informație completă, spirit critic și excepționale calități stilistice.

III

Activitatea pastorală și culturală-națională pe care Prea Sfinția Sa o desfășoară în mijlocul obștei Românilor ortodocși de „dincolo de deal", este prea bine cunoscută. După opinia celor mai competente personalități bisericești și culturale din țara liberă, ea întrece orice cuvânt de laudă.

*

Actualul Episcop al Vadului, Feleacului și Clujului este o glorie a Bisericii străbune și o mândrie a științei teologice ortodoxe române.

VALOAREA TIMPULUI[1]

de

Preot Dr. CORNELIU SÂRBU

3. VALOAREA TIMPULUI CA MEDIU COSMIC ȘI SOTERIOLOGIC

Vorbind în sens absolut sau cu considerare exclusivă la ființa lui Dumnezeu, Absolutul nu are nevoe de timp și ca atare s'ar putea dispensa de el. Cum însă Dumnezeu n'a rămas închis în Sine Însuși, ci iubirea Sa nemărginită, trăsătura care-I definește covârșitor esența, L-a mișcat înspre revărsarea și împărtășirea desăvârșirii Sale, *El a întemeiat spațiul și timpul ca mijloace sau moduri fundamentale ale comunicării Sale cu făptura.* In acest sens, spațiul și timpul sunt cele două căi sau chipuri fundamentale pe care sau în care Creatorul își revarsă în afară de Sine puterea Sa creatoare și și-o obiectivează în realitatea cosmică. Dacă lumea este concretizarea planului creațiunii, existent în ideie din veșnicie în Dumnezeu, atunci *cosmosul este expresia în timp și spațiu a gândirii lui Dumnezeu sau desfășurarea de forme concrete ale gândirii divine, forme ce umplu timpul și spațiul.*[2]

Faptul acesta justifică și întemeiază afirmația că *timpul și spațiul oferă lui Dumnezeu*[3] *posibilitatea comunicării Sale cu relativul, putința creierii cosmosului.* Relatată la Absolut,

---

[1] Urmare din *RT* XXXIII, 1943 p. 369.

[2] Cf. și *Crainic Nichifor:* Nostalgia Paradisului. Ed. II-a Buc. 1942, p. 10, 204 și 7. *Seeberg Reinhold:* Christliche Dogmatik. Erlangen-Leipzig (W. Scholl) 1924, I. B. p. 438 sq.

[3] Desigur, atotputernicia divină putea recurge la alte mijloace, dar aceasta acționează în armonie deplină cu înțelepciunea și iubirea lui Dumnezeu, care alege mijloacele cele mai potrivite cu scopul urmărit. Aceasta nu însemnează nicidecum o limitare sau violentare a atotputerniciei divine în sensul c'ar fi dominată de exigențele concretizării cosmosului, ci numai că Dumnezeu e consecvent cu Sine Însuși, în cazul acesta cu planul creațiunii elaborat din propria inițiativă a iubirii Sale, oferind creaturii condiții de ființare potrivite structurii și posibilităților sale.

creaţiunea implică în sine în mod inerent o *limitare*, o *separare* şi o *distanţare* între Absolut şi relativ, între Creator şi făptură, o turnare în anumite contingenţe. Altfel, totul ar fi absolut şi lumea s'ar confunda cu Dumnezeu, ceeace ar fi un panteism grosolan şi absolut incompatibil cu ideia creştină corectă despre Dumnezeu şi cosmos. Cu alte cuvinte, concretizarea planului divin al creaţiunii implică în sine în mod inerent *constituirea intervalului*,[1] care face posibilă separarea şi distanţarea amintită. Ori, tocmai *spaţiul şi timpul sunt elementele fundamentale care constitue intervalul* şi eo ipso oferă putinţa constituirii cosmosului ca o realitate creată şi distinctă de Creator. Prin urmare, *spaţiul şi timpul sunt condiţiile şi elementele care fac posibilă întemeierea şi creiarea cosmosului*. Dovada tare a acestei afirmaţii o face faptul, că realitatea cosmică a putut deveni concretă numai odată cu turnarea timpului şi a spaţiului.

Dacă creaţiunea nu s'a putut realiza decât în timp şi spaţiu, atunci şi *acţiunea divină de proniere a lumii*, care nu-i altceva decât creaţiunea continuată neîntrerupt, *o săvârşeşte* Dumnezeu tot în spaţiu şi timp, care oferă Creatorului posibilitatea menţinerii şi guvernării cosmosului spre destinul său final. Aşa încât toată forţa şi lucrarea divină care ţine lumea şi-i comunică dinamismul cosmic datorită căruia aceasta fiinţează şi merge spre împlinirea ei finală, se coboară din Cer prin vadul timpului şi al spaţiului.

Nu numai relativ la Dumnezeu ci şi *cu privire la făptură, timpul şi spaţiul întemeiază posibilitatea creaţiunii*. Căci întreagă existenţa cosmică se datoreşte participării ei la Realitatea absolută şi ca atare *timpul şi spaţiul apar şi mai necesare, ele fiind mijloacele sau modurile fundamentale ale participării*. Dacă însuşi Absolutul se face accesibil şi se împărtăşeşte creaturii prin timp şi spaţiu, atunci cu atât mai vârtos relativul participă la această împărtăşire în condiţia şi forma spaţialo-temporală.

Ca mijloace sau instrumente fundamentale ale participării, *timpul şi spaţiul constituesc şi pentru făptură inter-*

---

[1] Intervalul este condiţia participării relativului la Absolut, elementul constitutiv al fiinţei finite şi create, în care aceasta viază şi-şi împlineşte destinul. Cf. *Lavelle Louis:* De l' Acte, Paris (F. Aubier) 1937, p. 338.

valul necesar participării relativului la Absolut, fără de care realitatea finită n'ar putea lua loc în câmpul de existenţă creată întemeiat de Creator şi nici nu s'ar putea distinge de El. Datorită spaţiului (care o separă şi distinge de Tot, încadrându-o în materie şi dându-i posibilitatea unei dimensiuni extensive spaţiale şi a unei consistenţe şi stabilităţi) şi timpului (care, deşi o separă şi el de Tot şi o menţine în vremelnicie, îi oferă condiţia desfăşurării vieţii, a pătrunderii în adânc şi a mişcării spre Absolut), realitatea cosmică (=universul întreg) îşi are locul şi destinul său bine definit în ierarhia creaturală şi participă la viaţa divină în mod direct proporţional cu gradul de fiinţă şi cu specificul structurii sale primite prin creaţiune. Prin urmare, în tiparele timpului şi spaţiului Creatorul toarnă aşa zicând pluritatea şi varietatea aspectelor structurii lumii create, întrucât acestea îngădue constituirea acestora ca o parte într'un întreg şi le obligă să ia un loc circumscris în interiorul unei întinderi şi al unei durate fără limite (=Absolutul), deci o poziţie în ierarhia creaturală. Astfel *timpul şi spaţiul sunt bazele sau categoriile ontologice a toată realitatea cosmică*. Căci numai ceeace-i orânduit în timp sau în spaţiu şi îmbracă condiţia acestora, constitue realitatea lumii create. Adevărul acesta îl exprimă în mod clasic sf. *Grigorie de Nissa* când zice: „Creatorul tuturor, întemeind *veacurile* şi *locul*, ca pe o *încăpere oarecare ce primeşte în sine ceeace-i creat, deja într'ânsele creiază totul*: pentrucă *nu se poate ca ceva din ceeace a venit şi a ajuns în fiinţă prin creaţiune, să aibă fiinţă altfel, decât numai în loc şi în timp*".[1] Dacă realitatea creată a putut răsbate la existenţă numai în timp, însemnează că *timpul aparţine esenţial, inerent şi constitutiv creaţiunii şi în acest sens putem spune că timpul formează însăşi natura sau temelia indispensabilă a cosmosului.*

Spaţiul şi timpul fac posibilă nu numai participarea cosmosului la existenţa absolută, ci şi menţinerea lui în existenţă şi plinirea lui. Căci activitatea divină proniatoare

---

[1] Impotriva lui Eunomiu, cartea I n. 26. Citat la *Silvestru Ep. de Canev*: O. c. p. 95.

care le mijlocește, o receptează cosmosul tot prin mijlocirea spațiului și a timpului. Intervalul nu numai separă și distinge, ci și apropie și unește, așa încât *spațiul și mai ales timpul sunt și vehicole de comunicare a făpturilor cu Creatorul, de unire a finitului cu Infinitul.* In timp și spațiu, coordonate fundamentale ale existenței create, se întemeiază și desfășoară dinamismul cosmic, care mijlocește ființarea lumii și împlinirea scopului ei final.

Prin însăși structura și ființa ce i-a acordat-o și i-o întreține Creatorul, cosmosul are un sens și un destin final, spre care se îndreaptă și se ostenește printr'o neodihnită și continuă devenire și desvoltare în limitele forțelor și logilor puse de Dumnezeu într'ânsul. Existența cosmică nu-i nicidecum ceva încremenit, static și deplin desăvârșit, ci dimpotrivă ceva mobil, neliniștit, agitat și în continuă tensiune dinamică neastâmpărată spre împlinirea ei finală.[1] Fiind creată și relativă, realitatea cosmică e susceptibilă de progres continuu. Insuși Dumnezeu n'a voit o creatură în forma și stadiul ultim al desvoltării sale și cu țelul ei final deja atins, așa încât ea să odihnească în staticism. Din contră, a voit ca ea însăși — desigur cu ajutorul Său — s'ajungă la destinul său final prin devenire și desvoltare proprie. De aceea i-a dat toate condițiile necesare și prielnice împlinirii acestui destin, rămânând ca ea însăși s'ajungă la el prin progres continuu. Insă tocmai din pricina relativității sale, acest progres nu se poate face dintr'o dată, ci numai treptat sau succesiv. Pe de altă parte, devenirea și desvoltarea e corelată ființei cosmice, întrucât ea-i mijlocul prin care ființa creată se constitue și se menține în interiorul participării la ființa absolută. Astfel fiind structurată și orânduită, e firesc că fondul realității este dinamic și intr'o continuă devenire, iar trăsătura fundamentală a vieții cosmice este năzuința sa dinamică spre anumite ținte.[2] Și deaceea caracteristica fundamentală a

[1] Cf. și *Janssen Otto:* Dasein und Wirklichkeit. Eine Einführung in die Seinslehre. München (E. Reinhardt) 1938, p. 5; *Jaspers Karl:* Existenzerhellung. Berlin (I. Springer) 1932, p. 253.

[2] Cf. și *Freienfels-Müller Richard:* Das Gefühls — und Willensleben. Leipzig (I. A. Barth) 1924, p. 28 sg.

vieţii cosmice constă în faptul că ea caută continuu să se manifesteze, să se exprime şi să se obiectiveze, adecă e creatoare.

Acestei viguroase dinamice şi neîncetate deveniri cosmice, îi serveşte ca fundal spaţiul şi mai ales timpul, căci în vadul lor se desfăşoară toate puterile, legile şi fenomenele care constituesc această dinamică. Fiind mijloace şi cadre prin care se coboară şi se desfăşoară în lume acţiunea proniatoare a Creatorului şi prin care se receptează totodată de către cosmos această lucrare, iar cauzalitatea cosmică nefiind altceva decât voinţa divină în acţiunea ei proniatoare care îmbracă forme de manifestare accesibile realităţii cosmice, e firesc ca între cauzalitatea cosmică în în toată amploarea ei şi timp să fie o întrepătrundere organică şi o corelaţie indisolubilă (adică într'o anumită măsură cauzalitatea constitue şi explică ordinea duratei, iar durata permite cauzalităţii se desfăşoare), precum şi *ca timpul să fie factor constitutiv al dinamismului şi progresului cosmic.* In această privinţă putem afirma că *timpul este însăşi viaţa şi devenirea cosmică.* Căci timpul oferă cadrul necesar constituirii şi desfăşurării diferitelor cauzalităţi cosmice ca expresiuni ale voinţei divine proniatoare, iar spaţiul serveşte de cadru material al concretizării lor.[1] De aceea determinismul cosmic e împletit organic cu condiţia timpului şi a spaţiului şi legile cauzale se desfăşoară în ele. Fie că e vorba de concomitenţa (căci şi această concomitenţă are loc tot în timp) cauzelor şi efectelor într'un complex de dinamism cosmic, fie că avem de a face cu un fenomen cosmic singular, totdeauna cauzalitatea se desfăşoară şi-şi face efectul în timp. Cea mai generală for-

---

[1] In concret, marele proces al devenirii naturii cosmice se împlineşte într'o mulţime de corpuri şi printr'o acţiune succesivă a puterilor din ele. Ca atare procesul devenirii presupune *o extensiune şi o relaţie spaţială,* precum şi o *succesiune temporală* a puterilor din ele. Dumnezeu vrea cosmosul ca o complexitate de fiinţe, de procese ale devenirii, în care potenţialitate şi acţiune se alternează neîntrerupt. Acest imens proces de devenire se realizează printr'un sistem triplu: *a)* sistemul mecanismului puterilor şi corpurilor fizicale şi chimice; *b)* sistemul fiinţelor vii şi *c)* sistemul fiinţelor spirituale. Toate aceste sisteme sunt legate, în desfăşurarea lor, indisolubil de timp, materie şi spaţiu, întrucât şi procesele spirituale se obiectivează prin mijlocirea materiei şi a spaţiului.

mulare a legii cauzalității dovedește acest lucru. Căci formularea: „Starea generală A este cauza stării generale B", spune că realizarea stării A condiționează, în general și în fiecare caz singuratic, *intrarea temporal mai târzie* a stării B, tocmai pentrucă procesul cauzării se desfășoară în timp. Deci, existența de mai târziu din B, este condiționată prin existența de mai dinainte din A.[1] Așa fiind, nu trebue să ne mire deloc afirmația unui filosof, că se pot întâlni legi care să fie „funcțiuni ale timpului.[2]

Condiție și expresie a relativității cosmice, *timpul este totodată mijloc al plinirii finale a existenței create.* Datorită pronierii sale de către Dumnezeu, timpul oferă realității cosmice nu numai posibilitatea vieții și a dinamismului creator, ci și pe aceea a maturizării și desăvârșirii sale. Căci fiecare clipă e un interval deschis spre participare la Absolut și spre primire de noui forțe vitale și creatoare. Ca atare *timpul face posibilă viața cosmică, progresul și desăvârșirea ei.* Pentru viața cosmică și progresul ei, cursul timpului e ceva esențial și constitutiv, fără dimensiunea și condiția lui ele nefiind posibile. Dovadă despre aceasta este faptul că fiecare etapă sau moment de desvoltare a ființelor cosmice e absolut solidară cu o anumită clipă a timpului.[3] De aceea desființarea timpului însemnează, în actualul stadiu al lumii, implicit desființarea vieții și a dinamismului cosmic, moarte cosmică, excepție făcând în această privință numai îngerii. Insumând pe scurt rezultatul cercetărilor de mai sus, conchi[illegible]: *Numai în timp, cosmosul se poate realiza ca un întreg armonios, care viază, progresează și se perfecționează treptat, realizând ideia ce o poartă în sine și ajungând la împlinirea destin[illegible] său final.* Adevărul acesta rezultă din afirmațiuni patristice ca acestea: „Iar făptura numai decât dela oarecare început determinat tinde la scopul său propriu, *mergând prin distan-*

---

[1] *Burkamp Wilhelm:* Wirklichkeit [illegible] Sinn. Berlin (Junker u. Dünnhaupt Verlag) 1938, II. B. p. 113 sq.

[2] Berr *Henri:* La synthèse en histoire. Paris (Alcan) 1931, p. 27.

[3] Cf. și *Simmel Georg:* Henri Bergson. În „Zur Philosophie der Kunst". Potsdam (G. Kiepenheuer Verlag) 1922, p. 129 sq.; *Spengler Oswald:* Der Untergang des Abendlandes. München [O. Beck] p. [illegible]

țele de timp";[1] sau: „Căci cele ce devin, devin peste tot în timp.[2] Ca atare *timpul este măsura tuturor devenirilor, desvoltărilor și plinirilor cosmice.*[3] *El desvălue sensul și valoarea tuturor realităților covmice, pentrucă toate își lămuresc sensul și se plinesc într'ânsul.*[4]

Cât privește în special microcosmosul (omul), acesta, fiind o sinteză a tuturor stihiilor cosmice, se înțelege dela sine că nu poate veni la existență și ființa decât în condițiile spațialo-temporale. Solidar și indisolubil legat cu cosmosul, el își deapănă firul existenței și-și țese împlinirea destinului său tot sub semnul timpului și al spațiului.

Ca și cosmosul, *omul poate participa la Absolut* (adecă își primește existența și poziția specifică în ierarhia creaturală și-și dăltuește destinul) *numai prin mijlocirea timpului și a spațiului.* In general, viața umană e așa de solidar corelată cu spațiul și mai ales cu timpul, încât toate elementele și forțele vitale care o constituesc și o conduc spre plinirea finală, sunt indisolubil legate de aceste coordonate fundamentale ale existenței cosmice. *Timpul e condiția și mediul vieții și activității integrale a omului. Pentru om, timpul e un factor vital, pozitiv și determinant al propășirii și desăvârșirii sale nu numai în ordinea fizică ci și în cea spirituală.* In sprijinul acestei afirmații stă faptul, că cercetări ample, științifice și filosofice, au dovedit că timpul este dinamismul vârstelor și al generațiilor, precum și că între structura timpului și desfășurarea activității omului este o influențare reciprocă.[5]

Cea mai pregnantă și reliefată definire a valorii timpului în viața microcosmică, este aceea că *timpul, alături*

---

[1] *Sf. Grigorie de Nissa*: Impotriva lui Eunomiu, c. I. n. 26. Citat la *Silvestru Ep. de Canev*: O. c. p. 95.

[2] *Sf. Grigorie de Nissa*: Omilia VI. la Ecclesiast. Migne, P. G. 44, col. 700 C. „Τὰ γὰρ γινόμενα ἐν χρόνῳ γίνεται πάντως".

[3] *Idem* ibidem. Migne, P. G. 44, col. 700 D., *Nichifor Vlemmid*: Epitomă fizică, cap. X, n. 11. Migne, P. G. 142, col. 1105 D.

[4] *Sf. Clement Alexandrinul*: Stromata, cartea VII, cap. XVIII. Migne, P. G. 9, col. 400.

[5] Cf. *Rădulescu-Motru*: O. c. p. 111—113, 121—123 și 140. Cum se răsfrânge acest fapt în concepția țăranului nostru vezi la *Bernea*: O. c. p. 29—33.

de spaţiu, este mediul sau vehicolul fundamental al participării sale la Absolut şi al împlinirii destinului său final. Ca formă şi condiţie inerentă a realităţii create, timpul ne menţine în vremelnicie şi neîmplinire, iar ca mod fundamental al participării la Dumnezeu, tot timpul ne integrează în Absolut, adecă ne plineşte şi ferіceşte după capacitatea noastră de participare şi conform destinului hărăzit nouă de Creator.

Potrivit orânduirii divine şi naturii umane, destinul omului se poate împlini numai prin efort susţinut şi activitate creatoare, adecă pe calea progresului şi a dăltuirii depline a personalităţii sale după chipul şi asemănarea Mântuitorului. Călător spre veşnicie, omul se strădueşte necontenit s'ajungă la o lume mai bună, să instaureze un imperiu al spiritului, să realizeze valorile superioare şi să creieze cultura. Pe de altă parte, corespunzător acestui destin, Dumnezeu sădeşte şi întreţine în sâmburele ontologic al naturii umane o forţă dinamică activă, care permite — în colaborare cu Cerul — personalităţii omului să se creieze pe ea însăşi, să transforme necontenit fiinţa sa posibilă în fiinţă actualizată şi să fie capabilă de progres continuu.

Ori, toată această strădanie şi propăşire umană nu se poate realiza decât în vadul timpului. Fără timp, omul nu-şi poate valorifica puterea creatoare, nu-şi poate desfăşura efortul nobil spre mai bine şi nici făuri destinul.

O pătrundere mai în adânc evidenţiază şi justifică această afirmaţie. Ca medii cosmice fundamentale şi ca instrumente ale participării la Absolut, spaţiul şi timpul ne îngădue — potrivit structurii psiho-fizice şi poziţiei omului în ierarhia creaturală — ca prin voinţa noastră să ne deschidem mereu în spre Cer şi să receptăm continuu, înlăuntrul persoanei noastre, fiinţă şi putere dela Dumnezeu, necesare fiinţării şi împlinirii destinului nostru. Cu alte cuvinte, *spaţiul şi timpul sunt o fereastră imensă deschisă spre Absolut, prin care Acesta toarnă mereu, în fiinţa noastră, dinamism vital susţinător al vieţii şi activităţii noastre.*

Pe de altă parte, tot *spaţiul şi timpul sunt vehicolele desfăşurării şi actualizării forţelor primite dela Dumnezeu.*

Cadre goale ce trebuesc umplute și mijlocitoare între libertatea creatoare și cosmos, spațiul și timpul sunt instrumente ale valorificării participării, întrucât în albia lor transformăm puterile noastre creatoare, în produse de civilizație și cultură. Timpul oferă schema în care personalitatea își desfășoară puterea creatoare, iar spațiul oferă cadrul material al operațiunilor celor mai multiple. Timpul oferă exercițiului libertății creatoare un câmp nesfârșit de desfășurare dinamică, pe când spațiul oferă instrumentul obiectivării acestei dinamice punându-i la dispoziție un câmp nesfârșit de posibilități ale concretizării depline sau ale obiectivării. Căci timpul și spațiul sunt mai întâiu — teoretic sau abstract vorbind, pentrucă în realitate apar deodată și coexistă neîntrerupt! — medii goale, tocmai cu scopul ca timpul să poată servi de cadru al acțiunii, iar spațiul de loc al reprezentării și de instrument al obiectivării acțiunii.[1]

Rolul spațiului și al timpului nu se oprește aici, ci *ele sunt și elemente care întrețin continuu activismul dinamic al personalității umane creatoare.* Intr'adevăr, prin însăși structura și fizionomia lor, spațiul și timpul ne stimulează mereu la activitate. Căci ca expresii ale relativității și nedeplinătății noastre, ele ne apar sub forma unui vid ce trebue mereu umplut, a unei puținătăți și imperfecțiuni ce trebuesc depășite, a unei absențe ce trebuește înlocuită. Ori, *tocmai golul și nedeplinătatea aceasta ne cheamă la acțiune!* Căci apațiul și timpul nu-s date omului numai pentru a fi cugetate sau teoretizate, ci mai ales pentru a fi umplute cu activitatea lui creatoare. Orice ocupare sau umplere a lor echivalând cu o biruire a lor, însemnează că spațiul și timpul nu se depășesc prin fuga de ele, ci prin acceptarea și întrebuințarea lor intensă. Deși ne îngăduesc s'atingem scopuri particulare și finite, spațiul și timpul ne mențin mereu în separare și distanțare de Absolut și'n consecință într'o nemulțumire și neîmplinire. Constituind fără încetare distanța dintre dorinți și realizarea lor prin atingerea scopului urmărit, spațiul și timpul retrezesc și

---

[1] Cf. *Lavelle Louis:* O. c. p. 262 - 264 sq.

stimulează în noi activitatea creatoare prin propunerea necontenită de scopuri mai îndepărtate.[1]

Mulţumită elanului ce ni-l stimulează şi alimentează şi cadrului de acţiune şi desvoltare ce ni-l oferă, timpul permite puterii creatoare a omului să se angajeze şi să se dăruiască unui viitor, pe care el însuşi (omul) şi-l determină şi făureşte — desigur în colaborare cu Cerul şi în limitele impuse de însuşirea de făptură — convertind mereu posibilitatea în realitate. Şi astfel actul participării la Absolut se desfăşoară în vadul timpului, care ne permite ca printr'o desvoltare continuă să ne creiem fiinţa şi personalitatea noastră proprie.

Prin neostoita sa curgere, timpul e totdeauna disparent şi ca atare ne împiedică să posedăm ceva în mod permanent şi propriuzis. Dar tocmai clipa aceasta fulgerătoare ne îngădue a converti necontenit viitorul în trecut, a ne creia mereu fiinţa noastră spirituală, a ne îndrepta mereu spre viitor şi astfel *ne face posibilă păşirea şi integrarea în Veşnicie. Căci datorită legăturii clipei cu Veşnicia şi participării prin ea la Absolut, ceeace acţionăm într'ânsa se eternizează şi ne introduce în prezenţa imediată, în Veşnicie.*[2]

Ca atare *timpul ne dă putinţa introducerii sensului şi valorii în cosmos.* El dă sens tuturor evenimentelor, lumii şi omului. Acest sens se proiectează pe ecranul viitorului, spre care tinde orice acţiune. Nu viitorul în sine e sensul, ci noi înşine îl dăm prin valorile ce ne propunem a le realiza într'ânsul, căci lumea n'are sans — întrucât ne priveşte pe noi — decât acela pe care reuşim să i-l infuzăm prin activitatea noastră specială creatoare. Şi *timpul n'are pentru noi alt sens, decât acela ca noi înşine să putem da prin el un sens vieţii noastre.* Căci sensul timpului care vine din trecut spre viitor ne permite, în baza libertăţii noastre creatoare, a propune activităţii noastre un scop eventual, pe care-l transformăm apoi într'o achiziţie reală.[3]

---

[1] Cf. şi *Lavelle Louis:* O. c, p. 250 sq.

[2] Cf. *Idem* ibidem, p. 255 sq.

[3] Cf. *Idem* ibidem, p. 260 sq.

Nu numai atât, ci *timpul stimulează şi întreţine un sens şi o valoare înaltă a vieţii omului.* Căci prin faptul că clipa ne îngădue numai un contact tangenţial şi efemer cu ceea ce ne este dat, că devenirea noastră are actualitate numai în moment, însemnează că nu putem nicidecum să ne stabilim în clipă, ci trebue s'o străbatem necontenit, îndreptându-ne mereu prin ea în spre Veşnicie, de unde vine sensul şi plinirea adevăratei vieţi. Aşa încât *tocmai clipa ne fereşte de ancorare prea adâncă în perspectiva prezentului sau în istoricitate, îndrumându-ne şi stimulându-ne mereu spre orientarea către zările senine ale Transcendentului tuturor sensurilor şi desăvârşirilor.*

Pentru a documenta mai temeinic şi mai amplu valoarea timpului de mediu şi vehicol al desfăşurării activităţii creatoare şi al creaţiei spirituale a omenirii, o vom cerceta pe trei direcţiuni fundamentale ale desvoltării şi progresului omenirii: ştiinţă, istorie şi artă.

Activitatea ştiinţifică, în toată amploarea ei, nu-i decât strădania necontenită a omului de a cunoaşte cât mai adecvat realitatea, în dubla ei ipostază: materială şi spirituală. Ea se întemeiază din punct de vedere metafizic-ontologic pe faptul participării omului la Absolut, dela Care se coboară în personalitatea umană puterea de cunoaştere a realităţii. Aşa încât timpul şi spaţiul ca vehicole ale participării la Dumnezeu, sunt *temelii ontice ale puterii umane de cunoaştere,* în sensul că prin ele ni se comunică şi întreţine de sus — într'o formă adecvată naturii şi structurii psiho-fizice a omului — această putere. Rolul timpului de factor al cunoaşterii merge şi mai departe, căci întreaga realitate cosmică fiind incadrată structural şi funcţional în vadul timpului, şi în consecinţă se desvoltă şi plineşte într'ânsul, e firesc ca timpul să fie *un factor constitutiv şi fundamental al creaţiei ştiinţifice,* atât în calitate de cadru în care se desfăşoară şi progresează activitatea de cercetare şi cunoaştere,[1] cât şi de *categorie a cunoaşterii.*

Că actul cunoaşterii şi al cercetării realităţii, atât ca

---

[1] Cf. *Hartmann Nicolai:* Der Aufbau der realen Welt. Grundriss der allgemeinen Kategorienlehre. Berlin (Walter de Gruyter et Co.) 1940. p. 216 sq.

act psihologic cât și ca obiectivare a sa, este un proces temporal, e un fapt dela sine înțeles. Pe lângă aceasta, timpul mai face posibil actul cunoașterii și al cercetării și prin aceea că — împreună cu spațiul — constitue intervalul care separă subiectul cunoscător de obiectul ce trebue cunoscut, precum și ființa de fenomenul pe care vrem să-l surprindem în manifestarea lui. Cât privește valoarea lui de *categorie a cunoașterii* (însușire pe care i-a recunoscut-o și Kant remarcând faptul că această calitate revine timpului în urma faptului că se intercalează ca mădular de legătură între simțualitate și înțelegere), timpul este împreună cu spațiul și în măsură mai mare decât acesta, mijlocul prin care sesizăm realitatea, o cunoaștem și o apreciem. Această funcțiune revine spațiului și timpului în urma faptului că ele sunt coordonate fundamentale, în care ființează, se desvoltă și se plinește (afară de îngeri), întreaga realitate creată.[1] Insă funcțiunea timpului de categorie a cunoașterii nu se mărginește la aceea că ne face posibilă sesizarea realității cosmice, ci merge și mai departe servind omului de știință ca element indispensabil al închegării cunoștințele sale despre cosmos într'un sistem științific. Căci timpul este împreună cu spațiul, factorul care ne ajută să facem distincția necesară și limita între Dumnezeu ca Absolut și cosmos ca relativ și creat, fapt care este o condiție fundamentală pentru cunoașterea adecvată a realității. Pe lângă aceasta, timpul este, tot împreună cu spațiul și într'o măsură mai mare decât acesta, *elementul individuațiunii realității create*, în sensul că în timp și în spațiu se constitue nexul cauzal care dă unicitatea și specificitatea realității cosmice sau mai bine zis timpul și spațiul sunt tiparele în care se toarnă individualitatea și specificul realităților și fenomenelor,[2] fără a căror sesizare adecvată nu se poate face știință adevărată, deoarece a cunoaște realitatea sub aspectul său specific, înseamnă a o cunoaște în individualitatea sa, atât în ce privește structura cât și manifestarea. De aceea spiritul științific nu poate intreprinde lim-

---

[1] *Hluka Franz:* Das Problem der Realität vom Standpunkte der Idee de Ganzheit. Berlin (Junker u. Dünnhaupt), 1935, p. 12.

[2] *Hartmann Nicolai:* O. c. p. 372 sq.

pezirea și ordonarea elementelor constitutive ale fizionomiei fidele a realității cosmice, fără timp și spațiu. In această privință, rolul fundamental îl joacă legătura indisolubilă dintre procesul cauzalității și timp, legătură pe care a accentuat-o chiar și Kant și care are de consecință faptul că înțelegerea unui fenomen implică în sine relațiuni și considerațiuni de ordin temporal. De aceea nu numai raporturile coexistenței dintre fenomene ci și cele de succesiune, nu pot fi cunoscute și turnate în formă științifică, fără timp și spațiu. Căci ordinea reală a succesiunii fenomenelor și regularitatea raporturilor dintre ele, nu se poate concepe și stabili fără timp. Această importanță a timpului apare și mai reliefată în spiritul științei moderne, care face din legea cauzalității — și implicit și din timp — principiul fundamental al cercetărilor asupra realității.

Că timpul este un factor constitutiv al creației științifice, ne dovedește nu numai faptul că, alături de spațiu, timpul joacă un rol fundamental în cunoașterea realității,[1] ci și acela că timpul determină, într'o anumită măsură, însuși specificul diferitelor științe ale realității.

Date fiind cele mai sus constatate, nu-i mirare că în toate științele, indiferent de obiectul, metoda și scopul lor, (căci chiar și știința matematică, deși-i o creație liberă a spiritului și ca atare plutește în abstracțiuni și idealități pure, este ancorată fenomenologic în timp, întrucât toată creația matematică se face în timp), dar mai ales în acelea care se ocupă cu devenirea și desvoltarea realității, *timpul joacă un rol și are o valoare de factor constitutiv și fundamental al lor.*

Cea mai amplă și mai grandioasă perspectivă a funcțiunii și valorii timpului în procesul creației umane, apare în istorie, care însumează în sine toată truda titanică și neodihnită a omenirii de a creia civilizație și cultură, de a-și împlini sensul și destinul. Căci atât ca fundare metafizic-ontologică cât și ca desfășurare dinamică și obiecti-

---

[1] Cf. și *Sf. Grigorie Teologul:* Poeme care privesc pe alți. Migne, P. G. 37, col. 1513 A..; *Borel Emile:* L' Espace et le Temps. Paris (Alcan) 1923, p. 85 sq. Le temps, l'espace et la causalité dans la physique moderne. In „Bulletin dela Société française de Philosophie". XII-ème année-1912. Paris 1912, p. 2 sq.

vare a ei, structura și forța istoriei e ancorată ontic și funcțional în ambele coordonate fundamentale ale realității cosmice, în spațiu și în timp. Ca vehicole și instrumente ale participării la Absolut, spațiul și timpul servesc factorului primordial al istoriei (Dumnezeu) ca mijloace ale fundării ontologic-dinamice a istoriei, întrucât posibilitatea istoriei (condiționată și de existența omului ca factor fundamental al istoriei și a cosmosului ca arenă a desfășurării dinamismului istoric) se întemeiază prin creațiune și se menține prin providența divină. Evident, fundalul primordial al istoriei (Dumnezeu) e metafizic, dar Acesta, renunțând în parte la transcendența Sa absolută, s'a adaptat condițiilor și posibilităților finitului și creatului, acționând în formele spațialo-temporale. Ca atare, timpul e vadul prezenței lui Dumnezeu în lume, albia în care pulsează magnific puterea dumnezeiască întemeietoare și susținătoare a istoriei. Și tot în calitate de instrumente ale participării la Absolut, spațiul și timpul servesc celui de al doilea factor fundamental al istoriei (omul) nu numai de mijloace prin care-și primește existența, rostul în lume și o dinamică istorică corespunzătoare acestora, ci și ca elemente cu ajutorul cărora își desfășoară și obiectivează puterea sa creatoare de istorie.[1]

La lumina acestor considerațiuni și precizări, *timpul apare ca factor costitutiv al istoriei*,[2] nu numai în sensul de

---

[1] Cf. și profundul studiu al Păr. *Stăniloae Dumitru:* Dumnezeu în istorie. In „Ortodoxie și Românism", Sibiu 1939, p. 293-311.

[2] Problema timpului ca factor al istoriei e prea puțin elucidată până acum. Căci nici raportul timpului cu celelalte părți constitutive ale istoriei și nici sensul său de factor activ în istorie, nu s'a rezolvit până acum complet și deplin satisfăcător. *(Simmel Georg:* Das Problem der historischen Zeit. In „Zur Philosophie der Kunst". Potsdam-Gustav Kiepenheuer Verlag 1922, p. 152). Nici Fer. Augustin nu ne-a lăsat o cercetare proprie asupra timpului istoric, iar istoricii în general nu tratează această problemă, atât pentrucă socotesc ca dela sine înțeles că timpul e factor constitutiv al istoriei, cât și pentrucă pe ei nu-i interesează atât metafizica istoriei ci mai ales metodologia istoriei și studiul evenimentelor. În ce privește filosofii și teoreticienii istoriei, negarea realității ontologice a timpului i-a făcut să treacă ușor peste această problemă. Abia în timpul mai nou situația aceasta s'a schimbat. În această privință, un merit excepțional revine marelui nostru filosof al istoriei, *A. D. Xenopol.*

element care face posibilă întemeierea istoriei ci și desfășurarea ei. Pentrucă, deși întemeiată ontologic-metafizic, istoria este o expresie a creaturalității și relativității microcosmice și ca atare o continuă interferență de forțe divino-umane, în ambianța vitală a cărora se împlinește devenirea și maturizarea succesivă a omului.

Prin însăși structura și esența sa, realitatea istorică e viață, mișcare, progres și regres, trudă întru îndeplinirea destinului sau pe scurt: devenire continuă. Ori, întrucât toată această devenire nu se poate desfășura decât în vadul lui, *timpul are funcțiunea și valoarea de coordonată fundamentală și constitutivă a istoriei*. De aceea fără timp, istoria este o utopie, timp și istorie fiind două realități organic și indisolubil corelate.[1] Un fapt istoric concret îmbracă totdeauna o haină temporalo-spațială. E meritul deosebit al marelui nostru filosof și teoretician al istoriei, *A. D. Xenopol*, de a fi relevat și accentuat faptul că *fără spațiu și timp ca realități obiective, istoria devine o „imensă fantasmagorie"*.[2] In consecieță, *dimensiunea istoriei este egală și coincide cu dimensiunea timpului și tot ceeace-i peste timp, nu-i istorie ci supraistorie.* Așa încât, din acest punct de

---

[1] Cf. *Seeberg Reinhold:* O. c. I. B. p. 542; *Troeltsch Ernst:* Der Historismus und seine Probleme. Tübingen (Mohr) 1922, p. 56—58, 69 sq. și 76; *Jaspers Karl:* Existenzerhellung, p. 126, 129 și 393; *Spengler Oswald:* Gedanken. München (C. H. Beck Verlag) 1941, p. 37; *Brunner Emil:* Das Wort Gottes und der moderne Mensch. Berlin (Furche Verlag) 1937, p. 77; *Windelband Wilhelm:* Geschichtsphilosophie. Berlin (Reuther u. Reichard) 1916, p. 34 sq.

[2] *Bagdasar N.:* Filosofia contemporană a istoriei. Buc. 1930, p. 126 sq. Evident, nu trebue să împingem prea departe importanța timpului ca factor istoric, cum face A. D. Xenopol, care socotește că singură succesiunea în timp constitue și determină fenomenul istoric. (*Xenopol:* Expunere pe scurt a principiilor fundamentale ale istoriei. În „Analele Acad. Rom." Seria II t. XXI. Buc. 1900. p. 463—474; *Idem:* Noțiunea valorii în istorie. În „A. A. R." Seria II. t. XXVIII Buc. 1906, p. 325 - 356; *Ioan Gh. Savin:* Apologetica. Vol. II partea II. Buc. 1943, p. 206 sq.; *Bagdasar:* O. c. p. 126 sq.). Căci elementul determinant care creiază caracterul de „istoric" al unui fenomen nu-i numai simplul fapt al scurgerii sale în albia timpului, *ci și sensul și valoarea fenomenului.* (*Ioan Gh. Savin:* O. c. p. 198 sq.). Pentru critica cuvenită acestei teze a lui Xenopol vezi și: *Troeltsch:* O. c. p. 55 sq. și 686 sq.; *Aron Raymond:* O. c. p. 45 sq.; *Bagdasar:* O. c. p. 164 sq.; *Bauer Wilhelm:* Einführung in das Studium der Geschichte. 2. Aufl. Tübingen (Mohr) 1938, p. 28.

vedere are dreptate Hegel când afirmă că: „Istoria universală este realizarea spiritului în timp".[1]

In strânsă colaborare cu spaţiul, timpul formează fundalul pe care se constitue şi desfăşoară procesul cauzalităţii istorice în toată amploarea lui. Căci aceste două coordonate fundamentale ale realităţii cosmice fac posibilă conjuctura de împrejurări multiple, dând mai multor forţe istorice posibilitatea să acţioneze şi să producă fenomene istorice complexe, bogate şi variate. Cu alte cuvinte, timpul oferă realităţii istorice arena pe care pulsează şi se desfăşoară devenirea şi plinirea ei şi eo ipso realizarea măreţului plan al Proniei divine în istorie.

Evident, nu timpul în sine constitue dinamismul creator de istorie, ci pe acesta îl întemeiază forţele divino-umane ale istoriei. Numai întrucât este o legătură organică şi tainică între el şi desfăşurarea acestui dinamism, putem spune că timpul e factor activ în istorie. Această însuşire a timpului se reduce în fond la Dumnezeu, care proniindu-l îl îmbracă cu puteri şi-i dă un ritm corespunzător devenirii cosmice şi microcosmice.

Datorită Providenţei divine în istorie şi felului în care omenirea colaborează cu ea, realitatea istorică prezintă un anumit ritm de desvoltare, adecă „o succesiune ritmică de epoce şi perioade, o alternanţă de diferite tipuri de cultură, de flux şi reflux, de ridicări şi coborâri".[2] Acest ritm se proiectează pe ecranul succesiunii temporale şi ca atare *timpul este nu numai măsura acestuia ci şi elementul care desvălue sensul şi valoarea lui, pentrucă în el îşi lămureşte sensul şi se plineşte.*

Dar ceea ce se desvoltă şi plineşte în timp, nu poate fi cunoscut decât tot cu ajutorul lui. De aceea *timpul este şi factor constitutiv al istoriei ca ştiinţă* în sensul că-i serveşte acesteia — împreună cu spaţiul — ca mijloc de sesizare, cunoaştere, determinare şi apreciere a evenimentelor istorice. Fără el, ştiinţa istoriei e imposibilă. Căci a neglija

---

[1] Citat la *Sée Henri*: Science et philosophie de l'histoire. Paris (Alcan) 1928, p. 29.

[2] *Berdiaeff N.:* Un nou ev mediu. Trad. de M. Vartic. Sibiu, 1936, p. 48.

timpul și spațiul în cercetarea istorică, înseamnează a abstractiza și deființa istoria ca știință. Datoria istoricului este să țină numaidecât seamă de realitatea concretă, ceeace nu-i posibil fără considerarea spațiului și a timpului. Un fapt istoric este numai atunci determinat din punct de vedere al științei istoriei, dacă-i localizat într'un anumit spațiu și mai ales într'un anumit timp.[1]

Producând individualitatea fenomenelor, spațiul și timpul sunt totodată elemente ale cunoașterii acestora sub aspect individual și specific. Pe de altă parte, determinismul dinamismului istoric fiind mai complicat și mai dispensat în acțiunile lui decât determinismul naturii, e nevoe de o mai mare perspectivă temporală pentru a fi studiat și determinat. Insuși principiul analogiei sau metoda comparativă în cercetarea istorică, se exercită în funcție de timp și spațiu.[2] Prin urmare, *istoria fiind știința unicului și a individualului în timp și spațiu, nu se poate constitui ca știință fără utilizarea acestor două elemente.*

Tot atât de amplă și de luminoasă apare perspectiva funcțiunii și valorii timpului în domeniul *artei*. Prin însăși esența și sensul său de creație spirituală prin care omul, chinuit de nostalgia paradisului pierdut, caută să-și creieze un quasiparadis iluzoric,[3] arta implică în sine în mod inerent o oarecare eliberare din actuala încătușare a existenții cosmice, *o evadare din coordonatele fundamentale ale realității create, adecă din timp și spațiu.*[4] Prelucrând, poten-

[1] *Sée:* O. c. p. 216; *Croce Benedetto:* Teoria e storia della storiografia. Seconda ed. Bari (G. Laterza e Figli) 1920, p. 3 și 10; *Simmel Georg:* Die Probleme der Geschichtsphilosophie. 5. Aufl. München u. Leipzig (Duncker u. Humblot) 1923, p. 195; *Idem:* Das Problem der historischen Zeit, p. 152 și 157.

[2] Cf. *Sée:* O. c. p. 161—169.

[3] *Crainic N.:* Nostalgia Paradisului, p. 343—361.

[4] Asupra acestei trăsături a creației artistice, dl *Nichifor Crainic* ne-a dat rânduri magistrale și extrem de valoroase. Vezi in special p. 186, 189, 190, 344, 351 și 398. Pentru deosebita lor valoare și frumusețe, cităm următoarele precizări în acest sens, despre artă: „Precum e un salt peste natură, *e un salt peste spațiu, un salt peste timp*" (p. 190), sau: „Cu rădăcini in spațiu și în timp, *ea năzuește să înfrângă spațiul și timpul*" (p. 361).

țând și sublimând până la transfigurare natura cosmică, arta tinde spre o înfrângere a acesteia și ca atare spre o despresurare a ei de formele și condițiile temporalo-spațiale, construind — cu elemente din lumea noastră pe care le combină după legi proprii — imaginea (nu realitatea!) unei lumi desăvârșite, după care tânjește omul.[1] Totuși, *atât ca proces de creație cât și ca obiectivare a acestui proces spiritual, arta apare și se desvoltă sub semnul timpului și al spațiului.*

Intr'adevăr, *posibilitatea metafizic-ontologică a creației artistice se constitue în timp și spațiu.* Ca vehicole ale participării la Absolut, timpul și spațiul servesc Frumuseții absolute nu numai ca instrumente prin care comunică aleșilor săi inspirația și forța dinamică necesară creației artistice, ci și ca instrumente prin care oferă artistului materialul de inspirație cuprins în armonia, podoaba și stă-r lucirea cosmică, care nu-s altceva decât expresia sau reflexul contingent al Frumuseții absolute, ordonat în timp și spațiu. Prin urmare, din acest punct de vedere timpul și spațiul apar ca elemente fundamentale ale constituirii ontologice a posibilității creației artistice. Căci fără o comunicare în lume a Frumuseții absolute și suprasensibile, în sensul de turnare de putere creatoare în artist și de oferire a posibilităților de inspirație în varietatea multiplă a frumuseții cosmice participate, *posibilitatea creației artistice este cu desăvârșire exclusă.*

Pe de altă parte, *actualizarea virtualității creatoare în operă de artă se face tot prin mijlocirea timpului și a spațiului.* Procesul realizării operei de artă constă din două faze cu totul deosebite, dar condiționate succesiv, și anume: Faza subiectivă a viziunii interne a obiectului artistic (căutarea și făurirea lui în imaginația creatoare) și faza obiectivă a expresiei externe a viziunii sau obiectivarea ei.[2] Faza a doua e coborîrea formelor imaginative în ordinea

---

[1] Cf. și *Simmel Georg:* Böcklins Landschaften. În „Zur Philosophie der Kunst", p. 159; *Idem:* Das Abendmahl Lionardo da Vincis. In „Zur Philosophie der Kunst", p. 59 sq.; *Vianu Tudor:* Estetica. Ed. 2-a București, 1939, p. 146 sq. și 150.

[2] *Crainic Nichifor:* Nostalgia Paradisului, p. 199 sq.

sensibilă sau expresia ei în materie, adecă plăsmuirea. In această fază, artistul duce o luptă titanică cu materia pentru a o birui și modela, silindu-o să îmbrace forma viziunii sale.[1] E mai presus, deci, de orice îndoială că creația artistică, atât ca proces psihologic de devenire ideală, cât și ca proces tehnic de plăsmuire a viziunii artistice în materialitate sensibilă, se desfășoară și se desăvârșește în vadul timpului.[2]

Apoi, *însăși gustarea operei de artă prin contemplația estetică sensibilă, se face tot în cursul unui anumit interval de timp.*[3]

Estetica actuală tinde spre o autonomizare completă (adecă desbracă opera de artă de nimbul ei transcendental și o consideră ca pe o expresie exclusivă a unei personalități creatoare umane) și spre constituirea ei în știință rațională și experimentală. Ca atare, ea elimină din sfera ei considerațiile metafizice asupra frumosului.[4] In consecință, perspectiva funcțiunii și rolului timpului în creația artistică, apare mult îngustată și anume redusă la o dimensiune pur immanentă. *Totuși estetica acordă timpului o importanță considerabilă în realizarea operelor de artă.*[5]

Ca dovadă recentă că timpul și spațiul au o funcție importantă în creația artistică, este faptul că al 4-lea congres de estetică (Hamburg, Octomvrie 1930) și-a propus să discute exclusiv problema spațiului și a timpului în artă. Estetica actuală vorbește de „arte *spațiale*" și de „arte *temporale*",[6] după cum în constituirea lor prevalează mai mult spațiul sau timpul. Rolul timpului de factor constitutiv e prezent în toate artele, dar se reliefează cu deosebire în

---

[1] *Idem* ibidem, p. 204.

[2] Cf. și *Frey Dragobert:* Das Kunstwerk als Willensproblem. In „Vierter Kongress für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft". Hamburg, 1—9 Oktober 1930. Stuttgart (Verlag Enke) 1931, p. 236.

[3] Cf. și *Stechow Wolfgang:* Raum und Zeit in der graphischen und musikalischen Illustration. In „V. K. für Ästhetik...", p. 120.

[4] Cf. *Crainic Nichifor:* Nostalgia Paradisului, p. 129, sq. și 136.

[5] Filosoful idealist german, Schelling, este cel dintâi care se ocupă pe larg cu raportul dintre timp și artă. *(Gent Werner:* Das Problem der Zeit. Frankfurt a. M. — Verlag G. Schulte — Bulmke, Frankfurt a. M. 1934, p. 38).

[6] *Vianu Tudor:* O. c. p. 164.

așa zisele „arte succesive", muzica și poezia. Ca documentare a acestei afirmații, e deajuns să observăm că fenomenele muzicale se întemeiază pe ambele dimensiuni fundamentale ale timpulului, adecă pe succesiune și simultaneitate,[1] precum și că în poezie, cele trei moduri ale timpului (trecut, prezent și viitor) fac posibile și determină genurile ei, epopeea, lirica și drama.[2]

Suprema potențare și valorificare o dobândește timpul ca factor soteriologic și eshatologic. Cheia deslegării sănătoase a problemei timpului ca factor de mântuire[3] și plinire a omului, ne-o oferă lapidarul adagiu dogmatic: *Harul nu distruge natura, ci o plinește.* Acesta ne învață că lucrarea harului clădește pe fondul naturii umane și ca atare nu-l violentează pe acesta, ci se adaptează și mlădiază după structura și după posibilitățile acestuia. De aceea în desfășurarea mântuirii Dumnezeu a ales mijloacele cele mai adecvate și mai accesibile naturii umane. Ori, *tocmai această adaptare a mijloacelor de mântuire la natura umană, implică în sine în mod inerent transformarea spațiului și a timpului, din medii cosmice și vehicole ale participării la Absolut, în medii și vehicole ale mântuirii.* Căci numai îmbrăcând forma și condiția lor, adecă numai turnându-se pe tiparele spațiului și timpului, mijloacele de mântuire pot deveni adecvate și accesibile naturii umane de structură psiho-fizică și circumscrisă în contingența spațialo-temporală. Pe de altă parte, însăși esența mântuirii depline a naturii umane și — datorită solidarismului tainic dintre om și univers — a celei cosmice (=recreațiune cosmică), implică în sine nu o desființare a lor ci dimpotrivă

---

[1] Vezi pe larg la: Mersmann Hans: Zeit und Musik. In „V. K. für Ästhetik..." p. 216 sq. și *Stechow Wolfgang:* O. c. p. 121 sq.

[2] Vezi pe larg la *Cassierer Ernst:* Mythischer, ästheticher und theoretischer Raum. In „V. K. für Ästhetik...", 34 sq.; *Görland Albert:* Die Modi der Zeit als Stilbildende Faktoren. In „V. K. für Ästhetik...", p. 39—50; *Fränkel Hermann:* Die Zeitauffassung in der archaischen griechischen Literatur. In „V. K. für Ästhetik...", p. 99—103.

[3] Evident, factorii primordiali ai mântuirii sunt *harul divin* și *natura umană*, dar în sens larg și celelalte elemente care contribue la constituirea procesului mântuirii, pot fi considerate și numite „factori ai mântuirii".

o potențare și transfigurare nu numai a condițiilor umane de existență ci și a celor cosmice. Acestea se realizează prin intensificarea de către Dumnezeu a acțiunii Sale de proniere a lumii, în aceea de mântuitor și plinitor al ei. La lumina acestor considerațiuni, *funcțiunea și valoarea spațiului și a timpului de coordonate constitutive ale mântuirii, apare evidentă.*

Dovada tare a celor mai sus afirmate, o face faptul că *planul iconomiei divine a mântuirii se desfășoară în timp și spațiu.* De aceea o cercetare a rolului pe care-l au aceste două coordonate ontologice fundamentale ale existenței create în desfășurarea acestui plan, ne va pune în lumină deplină valoarea lor ca factori soteriologici.

Alături de spațiu, timpul fundează posibilitatea mântuirii obiective.[1] Căci întrucât spațiul și timpul sunt vehicole ale participării la Absolut, adecă instrumente ale împărtășirii Acestuia, lumii, Hristos se poate face accesibil al lumii numai în timp și spațiu și în consecință *posibilitatea mântuirii se poate constitui numai în vadul timpului și al spațiului.* Fără timp și spațiu, mântuirea se poate concepe numai în abstract. De aceea timpul și spațiul constitue calea pe care Dumnezeu-Fiul se coboară în lume pentru a o mântui. In adevăr, coborirea lui Dumnezeu în apropiere desăvârșită de lume nu s'a putut face decât pășind pe un plan existențial accesibil nouă, adecă îmbrăcând forma contingențelor istorice.[2] Dovadă e faptul că prin Intrupare Logosul divin s'a sălășluit într'un vas de vremelnicie și lut, pășind în timp și spațiu și dobândind formă concretă. Evident, Fiul lui Dumnezeu a îmbrăcat condițiile spațialo-

[1] Desigur, Dumnezeu ne-ar fi putut mântui și în afara condițiilor spațiului și timpului, dar aceasta ar fi însemnat că El nu-i consecvent cu creațiunea și 'n consecință mântuirea ar fi fost un proces magic și neadecvat naturii. Timpul e singurul mod în care e accesibilă Ființa absolută pentru ființa temporală. De aceea o manifestare divină plină, în timp, ar sparge creaturalitatea noastră și în consecință Divinitatea se manifestează în lume fragmentar și gradat, după capacitatea noastră de receptare.

[2] *Stăniloae Dumitru:* Iisus Hristos, adevărata noastră transcendență. In „Gândirea", Ian. 1943, p. 5; *Troeltsch Ernst:* Die Absolutheit des Christentums und die Religionsgeschichte. 2 Aufl. Tübingen (Mohr) 1912, p. 77, 98 sq. și 103.

temporale fără să se depotențeze, fără să se disolve în ele, adecă fără să renunțe la absolutitatea și infinitatea Sa: *o prezență, deși istorică, totuși absolută*, ca „Dumnezeu plecat la înălțimea omului și om ridicat la înălțimea lui Dumnezeu".[1] Că Fiul lui Dumnezeu a îmbrăcat forma contingențelor istorice, mărturisește Sf. Scriptură când zice: „Și Cuvântul trup s'a făcut și s'a sălășluit între noi"[2]; deasemenea glasuri din perioada patristică: „Hristos s'a născut om pentru om, și *a acceptat ziua și timpul*",[3] sau: „Odată Hristos *a apărut în trecerea secolelor*".[4] Iar Biserica noastră cântă Preacuratei: „Pe Dumnezeu cel mai presus de vremi și mai înainte de veci, *sub vremi l-ai născut* cu trup mai presus de fire, pre Dumnezeu-Omul".[5]

Intruparea fiind cel mai direct, intim, intens și decisiv contact al Veșniciei cu timpul, venirea în lume a Fiului lui Dumnezeu coincide cu *„plinirea vremii"* (Galat. 4, 4; cf. și Efes. 1, 10, Ebr. 9, 26). Această „plinire a vremii" înseamnă nu numai împlinirea făgăduințelor și consumarea veacului profan, ci mai ales *plenitudinea timpului prin convertirea lui în factor de mântuire și sfințire.* In Iisus Hristos unindu-se timpul cu Veșnicia, prin Intrupare Veșnicia afirmă timpul, intră intens în vadul lui, îl potențează *și-l face din finit, capabil de Veșnicie, puntea care ne saltă în eternitate.* Odată cu Întruparea, izbucnește recreațiunea lumii și implicit aceea a timpului. De aceea odată cu ea vine plenitudinea timpului, adecă convertirea lui în timp sfânt prin cea mai intensă concentrare pozitivă a esenței timpului. Timpul redobândește virtual calitatea primordială, adecă efectul său pur și exclusiv pozitiv de promovător al

---

1 *Stăniloae Dumitru*: Iisus Hristos, adevărata noastră transcendență, p. 7.

2 Ioan I, 14.

3 *Petru Chrysologul*: Sermo CXXXI, Migne, P. G. 52, col. 560 B.: „Christus propter hominem homo natus, *et diem suscepit et tempus*".

4 *Bruno Carth*: In epist ad. Hebr., cap. IX. Migne, P. L. 153, col. 541 D.: „Semel Christus *apparuit in consummatione saeculorum*". Vezi și *Barth Karl*: Die kirschliche Dogmatik, I. B. Zweiter Halbband. 2. Aufl. Zürich (Evanghelischer Verlag Zollikon) 1939, p. 55 sq.

5 Mineiul lunei Mai. Ed. 3-a a sf. Sinod Buc. 1928, p. 173. Vezi în acest sens și articolul nostru: Prezența teandrică. In „Telegraful Român", 25. XII. 1943, p. 3—4.

vieţii şi plinirii umane. Această virtualitate este transformată în realitate potenţată prin săvârşirea mântuirii obiective şi cu deosebire prin Inviere. Prin urmare, *în Hristos timpul îşi primeşte din nou sensul său iniţial şi autentic de vehicol spre Veşnicie. Prin El timpul se încarcă de sens şi de valoare maximă: e mediu şi vehicol al mântuirii şi fericirii noastre.* Teza noastră se sprijineşte şi pe glasuri bisericeşti, care înţeleg „plinirea vremii" nu numai ca împlinire a celor aşteptate sau consumare a veacului dinainte de har,[1] ci şi *ca o plenitudine a timpului, ca timpul umplut de har,*[2] şi exclamă: „Căci când autorul timpului s'a născut temporal plin de toate bunurile, *de ce să nu fi adus plenitudinea timpului?*"[3] După acelaşi glas, această prezenţă în timp a Domnului a sfinţit şi concentrat timpul, întrucât prezintă „plinirea vremii" ca *„sfântă şi fericită plenitudine a timpului"*.[4] Că prin Intrupare timpul a devenit factor de mântuire, mărturiseşte şi astăzi Biserica noastră, când cântă la începutul anului bisericesc: „Cu voia ta cea atotlucrătoare şi atotputernică, ai venit în lume, căutând să împodobeşti zidirea ta cu negrăita întrupare... *puind aşezăminte şi ani, spre mântuirea noastră*".[5]

Dacă constituirea posibilităţii mântuirii obiective se face prin Intrupare în timp, atunci şi săvârşirea mântuirii obiective tot numai în timp se poate desfăşura. In adevăr, întreaga Sa operă de mântuire, ramificată pe cele trei laturi ale ei (chemarea profetică, servirea arhierească şi demnitatea împărătească, a realizat-o Mântuitorul în albia timpului.

Inălţându-Se apoi la ceriuri, Hristos ne-a lăsat mijloace de mântuire tot aşa de adecvate şi accesibile naturii umane,

---

[1] Cf. *Bruno Carth:* In epist. ad. Ephes., cap. I. Migne, P. L. 153, col. 320 D.

[2] *Idem* ibidem; *Guerricus:* De nativitate Domini. Sermo IV, n. 1. Migne, P. L. 185, col. 38 D. şi 40 B.

[3] *Guerricus:* De nativitate Domini. Sermo IV, n. 1. Migne, P. L. 185, col. 39 A.: „Cum enim plenus omnibus bonis natus esse temporaliter auctor temporis, *quidni plenitudinem attulisset temporis?*"

[4] *Idem ibidem.* Migne, P. L. 185, col. 41 B.: *„sancta ac beata plenitudo temporis"*.

[5] Mineiul lunei Sept. Ed. 3-a a sf. Sinod. Buc. 1929, p. 9. Vezi şi: *Barth Karl:* O. c. p. 50 sq. şi 57 sq.; Idem: Die kirchliche Dogmatik. II. B. Ester Halbband. 2. Aufl. Zürich (Evangelischer Verlag Zollikon) 1940, p. 605 sq.

şi anume harul divin care ni se comunică, în mod ordinar şi obişnuit, prin aşezământul de mântuire: Biserica creştină. Ca şi Întruparea, a cărei continuare este,[1] Biserica creştină a îmbrăcat contingenţele fiinţei umane de timp şi spaţiu. Dovadă despre aceasta e şi faptul că ea a luat o formă empirică circumscrisă în forme spaţialo-temporale.[2] În această privinţă un teolog apusean spune: „Biserica nu-i decât realizarea în timp şi spaţiu a gândirii divine cu privire la umanitate".[3] Ca atare, Biserica mijloceşte şi continuă — prin sf. Taine — prezenţa, în imanenţa spaţialo-temporală, Mântuitorului şi lucrarea Sa în lume şi-i un aşezământ de mântuire structurat după natura şi posibilităţile omului. Prin urmare, *organismul haric care mijloceştei omului mântuirea săvârşită de Hristos şi prin care creştinismul devine putere vie şi creatoare în lume, se constitue în timp şi spaţiu.*

Deja din cele mai sus stabilite, observăm că *spaţiul şi timpul fundează şi posibilitatea mântuirii subiective.* Sub flacăra de foc a harului divin, redobândirea virtuală (prin Întrupare) a calităţii primordiale a timpului se transformă în realitate potenţată, timpul devenind mediul potrivit al trăirii în Hristos. Căci *harul, care acţionează nu numai spiritual ci şi fizic, transfigurează cosmosul şi eo ipso şi timpul ca mediu constitutiv al său, făcând din timp coordonata cosmică care ne oferă posibilitatea unei simultaneităţi existenţiale cu Hristos.* Teza aceasta se bazează pe învăţătura

---

[1] *Seeberg Erich:* Menschwerdung und Geschichte. Stuttgart 1938. p. 21; *Chiţescu N.:* Biserica, trupul tainic al Domnului. In Rev. „Bis. ort. rom." Iulie—August 1942, p. 301.

[2] *Troeltsch Ernst:* Die Bedeutung der Geschichtlichkeit Jesu für den Glauben. Tübingen [Siebeck] 1911, p. 16 sq.; *Andrutsos:* O. c. p. 292; *Chiţescu:* O. c. 283 şi 297; Cf. şi *Sf. Maxim Mărt.:* Mystagogice. Cap. IV. Migne, P. G. 91, col. 672 B. sq.

[3] Citat la Chiţescu: O. c. p. 292, nota subl. 3. Fireşte, Biserica are şi o *latur*e *transcendentă sau pur metafizică, care depăşeşte timpul şi spaţiul;* adevărul acesta ni-l mărturiseşte aşa de frumos sf. Ioan Gură de Aur, spunând: „*Biserica... e mai înaltă decât cerul şi mai întinsă decât pământul;* niciodată nu îmbătrâneşte, totdeauna înfloreşte". [Omilia către Eutropiu, 6. Migne, P. G. 52, col. 402, cit. la Chiţescu: O. c. p. 285]. Ca atare, Biserica e locul de întretăiere a Veşniciei cu vremelnicia.

ortodoxă că prin Inviere se întemeiază o nouă ordine existențială, întrucât prin ea izbucnește împărăția cerurilor în timpul pământesc, *„eonul cel nou"* sau *„veșnic"* ca o anticipare, prin transfigurare întru ascuns și întru durere,[1] a inveșnicirii lumii. Prin urmare, sub acțiunea transformatoare a harului, *timpul se constitue în mediu al mântuirli subiective.* Că timpul este factor al mântuirii subiective, ne mărturisește sf. Scriptură când zice: „Iată acum *vreme bine potrivită*, iată acum *ziua mântuirii;*[2] deasemenea cugetarea patristică sau postpatristică prin aceea că interpretează locul scripturistic respectiv în sensul de mai sus,[3] că afirmă faptul că Dumnezeu folosește timpul pentru îndreptarea omului,[4] că *atribue timpului o valoare excepțională*[5] *sau că subliniază corelația strânsă dintre timp și realizarea planului divin al iconomiei mântuirii.*[6]

Pe acest timp ni-l mijlocește Biserica prin *sărbători. Timpul sărbătorilor este timp sfânt, sfințit de prezența realmistică a lui Hristos și transformat în factor de mântuire subiectivă.* Prin organismul său liturgic-sacramental-mistic, Biserica reactualizează — nu istoric ci real-mistic — în cursul anului bisericesc întreaga operă de mântuire obiectivă, adecă toate evenimentele în legătură cu mântuirea

---

[1] Cf. *Künneth Walter:* O. c. p. 215; *Michels Thomas:* Das Heilswerk der Kirche. Salzburg [A. Pustet] 1935,] p. 16; *Stăniloae Dumitru:* Iisus Hristos sau restaurarea omului. Sibiu, 1943 p. 324 sq.

[2] II Corinteni 6, 2.

[3] Sf. *Grigorie Teologul:* Cuvânt XL. Despre sf. Botez, n. 13. Migne, P. G. 36. col. 376 A. B.; Sf. *Ioan Gură de Aur;* Omilia XII n. 1. Migne, P. G. 61, col. 482.

[4] Cf, *Gregorius Tur.:* Vita s. Aridii abatis, n. XVII. Migne, P. L. 71, col. 1127 B.

[5] *Gaufridus:* Declam. ex. S. Bernardi sermonib., cap. XLIV, n. 54. Migne, P. L. 184, col. 465 C.; cf. și *Guerricus:* De purif. B. Mariae. Sermo VI, n, 5. Migne, P. L. 185, col. 91 C. D.

[6] Sf. *Ioan Damaschinul:* Omilia despre vestirea fer. Fecioare Maria. Migne, P. G. 96, col. 643 D. sq.; *Incertus auctor:* De promissionib. et praedicationib. Dei, cap. XII, n. 18. Migne, P. L. 51, col. 745 D. Rolul efectiv al timpului ca factor pozitiv al mântuirii se desprinde și din concepția țăranului nostru, care crede că actele rituale stau sub influența timpului, fără de care nu au sens. Timpul stă la temelia acestor acte și numai prin săvârșirea lor la vremea lor, aceste acte se împlinesc cu adevărat. Pentru țăranul nostru, condiția timpului este un element constitutiv al cultului [Bernea: o. c. p. 32 sq. și 42], adecă al mântuirii.

obiectivă.[1] Aşa încât, *marile praznice ale creştinismului nu-s simple comemorări ale unor evenimente trecute, ci celebrarea unei realităţi contimporane.* Această contemporaneitate o subliniază deosebit de pregnant sf. Grigorie Teologul.[2] Acelaşi duh de contemporaneitate pulsează puternic în imnurile liturgice; de exemplu: „Astăzi Hristos în Vifleem se naşte din Fecioară, astăzi cel fără de început se începe, şi Cuvântul se întrupează".[3] Prin urmare, sărbătoarea ne oferă — mulţumită harului liturgic care sparge vremelnicia[4] — o deschidere către Cer, un plan de viaţă transcendental şi prin aceasta *o continuă posibilitate de mântuire subiectivă.*

Insă timpul e factor de mântuire subiectivă nu numai în sensul că prin intermediul lui ni se face mântuirea contimporană nouă ci şi în acela că el *ne oferă posibilitatea improprierii succesive a mântuirii obiective după capacitatea naturii umane de receptare.* Căci fără posibilitatea unei desvoltări temporale (trecere succesivă dela potenţialitate la activitate), n'ar exista pentru oameni nici posibilitatea mântuirii. De aceea Dumnezeu oferă harul, posibilitatea mântuirii, cu timpul şi în timp. In acest sens, *timpul e har mântuitor.* Dumnezeu lungeşte clipa şi prin ea existenţa noastră actuală şi cu aceasta posibilitatea mântuirii, tocmai pentru ca să ne mântuiască şi astfel face din timp un factor creator de isbăvire. *Ca atare timpul este expresia îndelungei iubiri şi răbdări a lui Dumnezeu,*[5] *păstrându-ne mereu deschis intervalul posibilităţii întoarcerii la Dumnezeu şi a mântuirii.*

---

[1] *Tyciak Iulius:* Die Liturghie als Quelle östlicher Frömmigkeit. Freiburg i. Br. [Herder] 1937, p. 84 sq.; *Kirschhoff Kilian:* Das heilige Jahr — der heilige Dienst. În „Der christliche Osten". Regensburg [F. Pustet] 1939, p. 87; *Vintilescu Petre:* Misterul liturgic. Bucureşti 1929, p. 34.

[2] Vezi Cuvânt. I. 4. Migne, P. G. 35, col. 397 B. şi Cuvânt. XIX, 12. Migne, P. G. 35, col. 1057 C.

[3] Vezi articolul nostru: Prezenţa teandrică. T. R. 25. XII. 1942, p. 4.

[4] *Tyciak:* O. c. p. 38, 84, 124 şi 139; *Vintilescu:* O. c. p. 34; *Idem:* Liturgia în viaţa românească. Bucureşti 1943, p. 1 şi 20 sq.; *Kirchhoff:* O. c. p. 75.

[5] Cf. *Schlatter:* Das christliche Dogma, p. 50. Citat la *Schmidt:* O. c.p. 272.

Nu numai că ne mijloceşte posibilitatea mereu deschisă spre mântuire, ci *timpul întreţine mereu în noi o condiţie sufletească favorabilă lucrării harului.* Intr'adevăr, timpul ne fereşte de ancorare prea adâncă în imanenţă şi ţine în noi mereu trează şi vie nostalgia veşniciei si dorirea ei. Timpul nu ne îngădue să trăim bucuria momentului ca plenitudine a veşniciei, căci această bucurie e totdeauna stinsă de fuga năvalnică a timpului.[1] Ingăduindu-ne numai un contact tangenţial şi efemer cu datul concret, *timpul ne ţine în continuă tensiune spre mai bine şi spre Cer.* Pe de altă parte, numai în încătuşarea vremelniciei se pleacă omul în faţa Majestăţii lui Dumnezeu, numai în ea devine omul metafizic neliniştit şi nemulţumit şi doreşte cu ardoare mântuirea. Prin urmare, *timpul ne face să fim mereu aplecaţi, deschişi şi receptivi faţă de lucrarea harului.*

In fine, *însuşi procesul mântuirii subiective ca atare se face în vadul timpului. Intreaga luptă dramatică de dobândire a mântuirii, se desfăşoară sub semnul timpului.* In timp, se face (prin asceză) pregătirea omului pentru a deveni vas curat, prielnic şi receptiv pentru lucrarea harului, pentru ca tot pe aripa sa să se avânte în planul transcendental de viaţă al sărbătorii şi să dobândească mântuirea şi fericirea De fapt, în vadul timpului ne creiem condiţia sufletească[2] necesară integrării noastre în realitatea şi duhul sărbătorii, devenind contimporani în mod real-mistic cu evenimentele pe care aceasta le prăznueşte.[3] Expresia şi dovada psihologică a acestei contemporaneizări este o potenţare maximă

---

[1] O bucurie a trăirii din plin a momentului o ating numai marii mistici, cari, realizând unirea cu Dumnezeu în gradul cel mai intens posibil pe pământ, ies pentru scurtă durată din condiţia temporală, luând contact direct cu veşnicia, ca o anticipare nedeplină a înveşnicirii noastre dincolo.

[2] Aceasta se dobândeşte prin *prăznuirea lor în duh, prin trăire spirituală curată şi intensă.* (*Sf. Grigorie Teologul:* Cuvânt. XLI. Migne, P. G. 36, col. 429 B.; *Sf Maxim Mărt.:* Capita ducenta. Cent. I. 37. Migne, P. G. 90, col. 1097 C.; *Idem:* Diversa capita. Cent. V. 41 şi 43. Migne, P. G. 90, col. 1365 A. şi C.

[3] Această contemporaneizare şi-a găsit mărturisirea ei clasică în gura *sf. Grigorie Teologul,* care se exprimă cu privire la praznicul Invierii Domnului: „Ieri mă răstigii cu Hristos, azi sunt glorificat cu El; ieri muream cu El, azi sunt vivificat cu El; ieri am fost îngropat cu El, azi sunt înviat cu El". (Cuvânt. I. 4. Migne, P. G. 35, col. 397 B.)

a persoanei creştinului, o trăire spirituală maximă îmbinată cu sentimentul comuniunii intime cu Cerul şi de despresurare din vremelnicie. In adevăr, creştinul simte acum că pământul se ridică spre Cer, că respiră duhovniceşte mai larg şi mai liber.[1]

Deşi odată cu încheierea cursului actual al lumii timpul încetează prelingându-se în oceanul veşniciei, totuşi *el are şi o considerabilă importanţă eshatologică, servind ca mediu al plinirii integrale a omului şi a cosmosului.* Căci plinirea finală a omului se face în vadul timpului.[2] Care e momentul în care timpul încetează de a mai fi factor eshatologic şi se varsă în veşnicie, nu putem ştii.

Potrivit acestui rol final al timpului şi ca urmare a înlăturării depline şi definitive a puterii răului din lume, *timpul va dobândi suprema potenţare şi transfigurare,*[3] care-l

---

[1] Dacă azi aceste afirmaţii sună ca un glas din alte vremuri, e pentrucă sărbătorile au căpătat un sens precumpănitor de repaus fizic; ele vin şi dispar fără nici un ecou adânc în sufletele multora. Şi-au denaturat sensul şi au decăzut în *„pseudo-sărbători"*. Decăderea sărbătorilor a adus şi decăderea valorificării şi sensului timpului; deaceea prea puţini dintre cetăţenii veacului acestuia depăşesc cotidianul.

[2] Cf. *Schmidt:* O. c. p. 282; *Althaus:* O. c. p. 5. Parusia Domnului şi evenimentele eshatologice legate de ea, *au o lature istorică şi una supraistorică,* Ca sfârşit al istoriei [în spre care sfârşit păşeşte în vadul timpului. Cf. Rom. XIII, 1], parusia este un eveniment istoric sau temporal, iar cu privire la conţinutul său *parusia sparge stadiul şi chipul actual al lumii, depăşind vremelnicia şi pătrunzând în veşnicie.* Cu alte cuvinte, parusia are o faţă a sa întoarsă spre istorie, ancorată în temporalitate şi ca atare ea-i sfârşitul istoriei, precum şi una îndreptată spre veşnicie şi ancorată în supraistorie. [Cf.Althaus: O. c. p. 242; Berdiaeff: O. c. 157]. Deasemenea şi celelalte evenimente eshatologice legate de parusie, sunt într'o anumită măsură istorice, întrucât marchează sfârşitul chipului şi stadiului actual al lumii, sfârşit care se desfăşoară în albia timpului; pe de altă parte, *ele sunt supraistorice întrucât constituesc desăvârşirea finală a lumii şi săltarea ei în supratemporalitate.*

Definirea deplină a rolului timpului în desfăşurarea acestor evenimente, este imposibilă, pentrucă tocmai timpul îngreuiază înţelegerea sfârşitului lumii, care-i — după cum observă Berdiaeff [O. c. p. 157] — o revelaţiune a paradoxului timpului. De aceea nici nu putem determina momentul în care timpul încetează şi se varsă în veşnicie, întrucât trecerea timpului în eternitate depăşeşte puterea noastră de sesizare şi cugetare.

[3] Cf. Sf. *Maxim Mărt.:* Questiones ad Thalassium, questio XXII. Migne, P. G. 90, col. 320 B.; *Guerricus:* De nativitate Domini, sermo IV, n. 3. Migne, P. L. 185, col. 41 D.

fac propriu pentru funcţiunea sa de mediu al plinirii finale a lumii şi omului.

Ca o trăsătură deosebită a rolului eshatologic al timpului, apare funcţiunea lui de martor şi judecător al faptelor omului, la judecata obştească. Atunci el va desvălui toată vrednicia sau nevrednicia noastră morală şi va hotărî asupra destinului nostru final.[1]

Valoarea timpului ca mediu cosmic şi soteriologic se reliefează complet în comparaţie cu aceea a spaţiului. Ca medii fundamentale ale cosmosului, timpul şi spaţiul sunt în general strâns corelate. Numai împreună fac posibilă apariţia, viaţa şi plinirea existenţei create în general. Totuşi *timpul este un mediu cosmic mai fundamental şi superior spaţiului.* Căci într'un fel spaţiul e cuprins în timp în sensul că fără timp, spaţiul n'ar fi avut nici-o raţiune de a fi; în schimb, reversul nu-l putem afirma, căci timpul ar avea rost în lume şi fără spaţiu. Dependenţa timpului de spaţiu este unilaterală şi anume ca aceea a mediului superior faţă de cel inferior; e numai una parţială, căci lasă timpului câmp de existenţă şi acţiune specific lui. In consecinţă, condiţia temporală e mai cuprinzătoare decât cea spaţială. Căci există realităţi create ce nu-s spaţiale, şi anume întregul domeniu al vieţii sufleteşti şi spirituale e fiinţă aspaţială. Numai straturile inferioare ale realului (universul fizic şi organic) sunt spaţiale, pe când temporale sunt toate. Timpul se întinde până în cele mai mari înălţimi ale lumii reale şi graniţele întinderii lui coincid cu graniţele acesteia. Dimpotrivă, spaţialitatea se frânge la

---

[1] Ca o lămurire mai îndeaproape a acestui rol al timpului, adăugăm următoarele consideraţiuni: Curgerea timpului ţine tare ceeace s'a petrecut odată în vadul lui, adecă ceeace a devenit odată real, şi-l păstrează ca atare. De aceea a fi din domeniul trecutului, nu înseamnează nicidecum a fi ridicat sau desfiinţat, căci altfel n'ar mai fi deosebire între ceeace a fost şi ceeace n'a fost. [Cf. Hartmann N.: O. c. p. 368]. De aici deducem adevărul că faptele noastre nu dispar odată cu săvârşirea lor, *ci timpul le păstrează ca atare.* Şi tot de aici desprindem teza că timpul, ca martor şi judecător al activităţii noastre pământeşti, va fi, la judecata obştească, martorul şi judecătorul care va mărtărisi despre faptele noastre şi ca atare va influenţa decisiv asupra judecăţii şi sentinţei veşnice. Cu alte cuvinte, timpul va pecetlui soarta noastră veşnică prin rolul său covârşitor la judecata obştească şi datorită acestui fapt, îi atribuim numirea de judecător.

jumătatea înălţimii.[1] Nu numai că face posibilă existenţa şi fiinţarea realităţii spirituale, ci *timpul salvează însăşi spiritualitatea lumii*. Căci, pe de o parte, indivisibilitatea clipei şi trecerea ei fulgerătoare, nu îngădue personalităţii umane a se ancora prea adânc în materialitatea cosmică ci-i permite numai un contact tangenţial, iar, pe de altă parte, clipa fiind fereastra mereu deschisă spre veşnicie, ne ţine în contact continuu şi intens cu spiritualitatea absolută. E drept că fluiditatea timpului contrastează puternic cu consistenţa şi stabilitatea spaţiului (care dau o consistenţă şi o oarecare permanenţă cosmosului), dar în schimb e mai viu şi mai dinamic, apărând oarecum ca pura neodihnă a existenţei şi având o aplicaţie mai amplă. Ca atare, *timpul coboară mai adânc şi desvălue mai deplin esenţa realităţii create*. Această superioritate a timpului faţă de spaţiu, se manifestează nu numai prin faptul că la întemeierea lumii timpul a apărut mai înainte decât spaţiul (e vorba de crearea îngerilor, cari au apărut cei dintâi în ordinea creaţiunii şi numai în timp), ci şi prin aceea că *are un destin final superior spaţiului:* Spaţiul se plineşte potrivit structurii noului cosmos, iar timpul — ca mediu cosmic mai fundamental şi superior — pătrunde mai adânc în participarea la Existenţa absolută, vărsându-se în adâncul fără fund al Veşniciei.

---

[1] Cf. *Hartmann Nicolai:* O. c. p. 64.

FILOSOFIA RELIGIOASĂ A LUI NICOLAE BERDIAEFF[1]

de

Preot Dr. ISIDOR TODORAN
Profesor la Academia teologică din Cluj

9. **Răul.** Realitatea răului este adânc şi universal simţită, încât se înţelege uşor de ce problema răului stă în centrul conştiinţei religioase. Toate religiile, nu numai cele numite ale mântuirii, arată câte o cale pentru eliberarea de rău (de păcat şi suferinţă).

Pe de altă parte, conştiinţa raţionalistă şi necredincioasă consideră răul ca principalul argument al necredinţei. Ateismul se bazează pe aşa zisa contradicţie dintre existenţa unui Dumnezeu bun şi atotputernic şi realitatea atât de dureroasă a răului din lume.

De aici importanţa particulară a problemei răului în cadrul filosofiei religioase. Pentru Berdiaeff, aceea care explică apariţia răului şi în acelaşi timp dă singura soluţie acceptabilă problemei teodiceei, este libertatea iniţială. Lumea este plină de rău, dar la temelia ei stă şi cel mai mare bine: libertatea spiritului. Problema răului este problema libertăţii. Numai libertatea poate să arunce oarecare lumină asupra faptului iraţional al răului într'o lume totuşi divină.

In problema răului, ni se prezintă de către Berdiaeff aceeaşi viziune ca şi în problema libertăţii. La originea tuturora stă o infinită libertate iraţională, un neant de o profunzime inefabilă, în care sunt cuprinse toate posibilităţile şi din care se desprinde însăşi Divinitatea şi derivă fiinţa în genere, lumea şi omul. In libertatea iniţială ne găsim dincolo de bine şi de rău. Prin luarea de atitudine egocentrică, omul s'a aşezat dincoace de bine şi de rău, cunoscând aşa dar binele şi răul, dar s'a angajat totodată pe calea tuturor durerilor şi suferinţelor, pe calea izolării, diviziunii şi urii.

Alegerea acestei căi nu putea fi împiedecată de Dumnezeu, întrucât ea s'a făcut prin libertatea iraţională independentă de Dumnezeu. De aceea Dumnezeu nu este responsabil de existenţa răului.

---

[1] Urmare din *RT* XXXIII, 1943 p. 451.

Starea paradisiacă era o stare de nediferenţiere originală, în care nu exista distincţie şi evaluare. Distincţia dintre bine şi rău apare odată cu căderea. Inainte de cădere, era o vieaţă preafericită, în armonie perfectă, „cosmosul era în om şi omul în Dumnezeu". In aceasta constă „integralitatea edenică". Dar integralitatea edenică este, în ceea ce priveşte pe om, şi totală ignoranţă, lipsită de conştiinţă şi de reflexiune. Căci paradisul, cu toată fericirea lui, nu reprezintă încă plenitudinea vieţii; în el nu se manifestaseră toate posibilităţile, libertatea nu se exercitase şi colaborarea omului la opera creatoare nu ajunsese în funcţiune. Şi atunci omul, prin libertatea primită din nefiinţă — libertate care nu poate fi ţinută pentru veşnicie în stare de latenţă — ia drumul pe care îl cunoaştem. Omul preferă tragedia vieţii, suferinţa şi amărăciunea morţii faţă de vieaţa în inocenţă şi ignoranţă, pentru ca în chipul acesta să-şi trăiască destinul până la ultimele lui limite.

Răul s'a produs în spirit prin afirmarea libertăţii în detaşarea de Dumnezeu, în orgoliul spiritual. Intrucât existenţa întreagă are o organizare ierarhică unitară şi întrucât răul a apărut pe treapta cea mai înaltă a acestei ierarhii, în spirit, el s'a repercutat pe toate treptele existenţei, alterându-se şi corupându-se totul (dar nu întru totul). Răul este răspunsul negativ la apelul lui Dumnezeu şi la trebuinţa dragostei dumnezeeşti. Aservirea omului faţă de elementele naturale inferioare vine numai ca *o consecinţă* a faptului iniţial de afirmare a egoismului, deci a unui fapt produs anterior în lumea spirituală. Lumea naturală însăşi apare ca un reflex simbolic al lumii spirituale.

Problema răului nu-şi află soluţie satisfăcătoare nici în monism, nici în dualism. Pentru monismul pur, care se bazează pe afirmaţiunea că Dumnezeu este singura fiinţă veritabilă, răul nu reprezintă decât un moment al binelui, o voalare a acestuia sau consecinţa incompletei lui cunoaşteri. Ceva ne-ar apărea ca rău pentrucă nu sesizăm chipul cum el se integrează în ansamblul existenţei. In felul acesta se neagă de-a-dreptul realitatea răului. Insă, fără dispreţul făţiş al faptelor, nici o conştiinţă nu va putea adopta această atitudine. — Nu mai puţin apare ca insuficient şi dualismul (persan, maniheist sau gnostic vechiu). In dualism, răul posedă fiinţă ontologică independentă şi pozitivă. De o parte este Dumnezeul bun al lumii spirituale, de alta o fiinţă rea a lumii inferioare materiale, ca realitate cu totul independentă. Acest dualism este inacceptabil, şi după Berdiaeff, fiindcă limitează fiinţa divină şi mai ales fiindcă vede răul din ex-

terior, fără să-i descopere izvorul lui interior, în libertate. Atât monismul cât şi dualismul eşuiază prin urmare, fiindcă nu iau în considerare faptul fundamental: misterul libertăţii.

Răul nu-şi are originea nici în Dumnezeu, nici într'o altă fiinţă existând alături de Dumnezeu. Fiind absolut iraţional, răul este inaccesibil raţiunii şi inexplicabil raţional. A spune că răul îşi are originea în abisul nefiinţei, în neantul fără sens, nu înseamnează a-i da o explicaţie raţională. Explicaţia prin libertate este o explicaţie supraraţională, o explicaţie antinomică pentru raţiune. Răul nu poate primi o explicaţie raţională, deoarece nu are un sens. Răul nu are o fiinţă ontologică, el este nefiinţă; iar nefiinţa este inaccesibilă sensului. Dacă răului i s'ar găsi un sens, el s'ar transforma în bine.

Să mai adăugăm că, după Berdiaeff, existenţa răului din lume, deşi poate constitui o mare dificultate a credinţei, este totuşi un argument pentru existenţa lui Dumnezeu. Insăşi credinţa în Dumnezeu s'a născut, după el, din dorinţa omului de a scăpa de sub povara răului. O lume fără rău, fără suferinţă, ar fi procurat omului deplină mulţumire şi ar fi devenit pentru om singura lui divinitate. Dorul de altă lume n'ar mai fi apărut. Răul din lume dovedeşte că aceasta nu este singura şi ultima lume. Trăind deşertăciunea acestei lumi, omul se îndreaptă spre cealaltă, spre izvorul original şi nesecat de vieaţă. Mai mult, într'o lume total lipsită de rău — o lume preafericită şi incapabilă de rău, construită şi condusă după principii geometrice — s'ar atinge chiar demnitatea omului, întrucât i s'ar lua complect libertatea şi n'ar fi decât un bun automat.

De acord cu doctrina creştină, Berdiaeff pune originea răului în libertate, însă, cum am văzut, dă acesteia o accepţiune diferită şi prin aceasta se situează pe o poziţie vulnerabilă din mai multe părţi. — Tenebrele abisului libertăţii iraţionale rămân de nepătruns chiar pentru fiinţa absolută, a cărei vieaţă constitue o tragedie, o frământare nespus de dureroasă în faţa nepătrunsului nefiinţei. Pe o astfel de fiinţă divină conştiinţa refuză s'o facă obiect de respect religios şi de aceea, în cadrul filosofiei lui Berdiaeff, însăşi temelia obiectivă a religiei se nărue. Avem aici cazul unei filosofii religioase fără un Dumnezeu demn de acest nume.

Un punct prea puţin lămurit în filosofia lui Berdiaeff este chipul cum nefiinţa contribue la crearea omului. Căci dela nefiinţă ia omul libertatea meonică, iniţială, care rămâne oarecum inclusă în actul creaţiei. Are omul această libertate fiindcă Dumnezeu n'a putut îm-

piedeca primirea ei, sau ea se primeşte prin însăşi voinţa lui Dumnezeu? In primul caz, revenim la concepţia lui Dumnezeu neabsolut, pe lângă aceea că omul nu mai apare ca o creatură exclusiv divină; în al doilea, libertatea ne apare ca fiind *numai* dela Dumnezeu, ceea ce nu este în spiritul gândirii lui Berdiaeff.

O greutate nu mai puţin însemnată se iveşte şi dacă raportăm ideea de libertate în sensul lui Berdiaeff la aceea de responsabilitate. Libertatea rezidă în străfundurile fiinţei umane şi se înfăţişează cu astfel de caractere, încât nu putem să spunem că hotărîrea omului ar putea s'o stăpânească. Omul este oarecum o păpuşă în mânile acestei libertăţi meonice. Atunci cum se mai poate vorbi de o responsabilitate umană în cădere? Şi atunci urmările căderii sunt nedrepte, suferinţa este revoltătoare. Omul este terenul pe care se luptă principii opuse, adică binele şi răul, şi vinovat n'ar fi el, ci cei care fac din el un nefericit teatru de luptă.

In sfârşit, o consecinţă care, ca şi cele precedente, nu se află formulată la Berdiaeff, dar ale cărei premise sunt date hotărît în filosofia lui, este aceea a necesităţii căderii. Vieaţa edenică se petrece, după Berdiaeff, numai în instinct şi în inconştiinţă. Incă nu se gustase din pomul cunoştinţei. Este o vieaţă vegetativă inconştientă. (Notăm că ideea unei *astfel* de vieţi edenice este o construcţie pur arbitrară, ea nu se întemeiază pe nimic). Nu numai atât, dar şi Dumnezeu nu se manifestase decât ca Tată. Fiul ca dragoste şi jertfă era necunoscut. Ori Tatăl fără Fiul este un non-sens. Fiul însă nu putea să apară în vieaţa edenică, vieaţă care nu era după chipul Treimii. Deci omul trebuia să părăsească indiferenţa, pasivitatea şi inocenţa edenică, să facă experienţa răului, pentru a putea să cunoască pe Hristos şi să se deifice. Altfel omul ar fi rămas pentru eternitate la o vieaţă embrionară, fără ochiu pentru lumina cunoştinţei. Dar dacă răul are un astfel de rost înalt, un sens deci — pe lângă rostul pedagogic al răului, de a orienta conştiinţa omului spre cealaltă lume — mai este el rău? Şi mai poate fi cuiva imputabil? Căci, după Berdiaeff însuşi, un rău căruia i se poate atribui un sens, nu mai este rău. Ultima consecinţă ar fi aceea a negării răului. Dar cine ar putea afirma cu seriozitate că răul, păcatul şi durerea, este o simplă iluzie? Şi cel care protestează în primul rând este chiar Berdiaeff.

Iată cum nici această problemă nu este rezolvată fără contradicţii de Berdiaeff.

(Va urma

MIŞCAREA LITERARĂ

OMAGIU LUI IOAN LUPAŞ LA ÎMPLINIREA VÂRSTEI DE 60 DE ANI (August 1940). Bucureşti 1943, p. LXVIII+926; Preţul Lei 2000.—

Arătăm în alt compartiment al acestui fascicol al revistei noastre împrejurările în cari a fost urzit impunătorul volum omagial dedicat Păr. Prof. I. Lupaş, la împlinirea vârstei de 60 de ani.

Prin dimensiunile sale respectabile, prin eleganţa înfăţişerii şi prin bogăţia şi valoarea ştiinţifică a cuprinsului său, acest dar cărturăresc este demn de renumitul învăţat al Neamului nostru, ale cărui vrednicii le eternizează recapitulându-le.

Contribuţiunile apărute într'ânsul sunt semnate de 92 de autori, recrutaţi dintre cei mai de seamă cărturari ai noştri. Participarea străinilor este remarcabilă. Număroasele articole şi studii redactate în alte limbi — germană (17), engleză (1), italiană (3) şi maghiară (3) — datorite în cea mai mare parte unor fruntaşi de peste hotare, arată lămurit vaza şi preţuirea de care sărbătoritul se bucură în cercurile ştiinţifice europene şi chiar dincolo de ocean.

Din partea Bisericii străbune, al cărei slujitor devotat este Păr. Prof. I. Lupaş, îi aduc sărbătoritului ofrandele scrisului lor:

I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului (Un istoriograf credincios, p. 47—49), P. Sf. Episcop *Nicolae Colan* (Graiul predicii noastre, p. 165—169), Păr. Dr. *Gh. Ciuhandu* (Un „nobil" român — Moise Nicoară, p. 152—162), Păr. Prof. Dr. *Ştefan Lupşa* (Contribuţiuni la istoria încercării de reunire a bisericilor româneşti din Transilvania la 1798, p. 492—509), Păr. Prof. Dr. *Grigorie T. Marcu* (Un început de carieră universitară, p. 525—531), Păr. Prof. Dr. *Simion Reli* (In jurul unei vechi catedrale a mitropoliei Moldovei din Suceava, p. 756—767), Păr. Prof. Dr. *Milan Şesan* (Duminеca Ortodoxiei, p. 809—817), Păr Dr. *Seb. Stanca* (Ioan Moga „Teologul", p. 818—825), Păr. Rector Dr. *D. Stăniloae* (Din urmările edictului de toleranţă în ţinutul Făgăraşului, p. 826—833) şi Păr. Prot. *Emilian Stoica* (La o aniversare, p. 834—840).

I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* constată că Biserica noastră este cea dintâi îndatorată să participe la acest praznic, cu flori de recunoştinţă şi cu cuvinte de laudă, pentru că: *„Preocupările de istoric ale Părintelui Ioan Lupaş au fost îndreptate cele mai multe spre trecutul şi vredniciile Bisericii, iar spiritul de care e străbătută toată opera şi activitatea P. C. Sale, este profund creştin"* (p. 47).

Aceeaşi îmbucurătoare constatare o face şi dl Prof. univ. Dr. Ioachim Crăciun, distins elev al sărbătoritului, care-şi defineşte maestrul astfel:

„Istoric, publicist, preot, profesor și luptător transilvan, iată drumurile pe cari a pășit cu demnitate I. Lupaș, punând la temelia credinței știința și la temelia științei credința, îngemânări rodnice și valoroase, transplantate și în sufletele elevilor săi" (p. XXI).

Sunt virtuțile de căpetenie ale unei vieți trăite pentru Dumnezeul părinților noștri — și pentru Neam.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

Nikolaus von Arseniew: OSTKIRCHE UND MYSTIK. I Vom Geist der morgenländischen Kirche. II Verklärung der Welt und des Lebens in der christlichen Mystik. III Aus der Welt der christlichen Mystik des Ostens. 2. vermehrte Auflage. München Ernst Reinhardt Vrlg. 1943. 202 p.

Fostul profesor de istoria religiunilor dela Universitatea din Saratof, actualmente profesor la facultatea de filosofie din Kőnigsberg, Nicolae Arseniew, retipărește cartea cu acelaș titlu apărută în 1925 în aceeaș editură, adăogând la materialul de atunci (primele două capitole) încă un capitol de substanțială prezentare a misticei în general și a misticei ortodoxe în special. Posibilitatea de a reedita o astfel de carte grăește dela sine despre valoarea ei și despre interesul cu care problemele Ortodoxiei sunt privite în Apus. Am văzut întotdeauna în martirajul Bisericii rusești și în răspândirea teologilor ei în țările Apusului o lucrare providențială pentru istoria ortodoxiei și a creștinismului în general: Apusul creștin se află într'o criză structurală, în acelaș timp în care comorile creștinismului autentic, ortodox, sunt necunoscute. Martiriul fructifică energiile divine ale ortodoxiei; refugiul celor din diaspora descopere Occidentului mărirea dreptei credințe, în duhul căreia este unica posibilitate de salvare din criza veacului. Este ceeace Nicolae Arseniew mărturisește cu vigoare în cele două volume ale scrierii lui „Der urchristliche Realismus und die Gegenwart" (Kassel 1933 și 1935) și ceeace dovedesc cu prisosință „mișcările orientale" atât din cadrul catolicismului cât și al protestantismului. E o operă imensă, ale cărei începuturi au fost puse: convertirea Apusului iarăși la sevele autentice ale creștinismului oriental, ca în primele veacuri creștine.

Nicolae Arseniew nu este un teolog speculativ, ca Bulgakov s. ex. Ca profesor de istoria religiunilor, e obișnuit să dea întâietate textelor, să facă studii comparative, să documenteze fiecare afirmație, fără să se lase ispitit de sborul amețitor al speculației sau vizionării: gândul, rațiunea, sistematizarea are numai atâta loc cât e necesar pentru orânduirea materialului, pentru evidențierea unității lui lăuntrice. Nu e nici îngrămădire de material fără legătură, confuzie, nici încadrare în calapoade rigide și preconcepute, ci armonie în care conținutul însuși se rotunjește și se luminează de sens. E prezentarea, aproape descrierea, Ortodoxiei așa cum este, așa cum se oglindește în isvoarele ei de gând și viață. Nici o tendință polemică sau apolo-

getică nu arde dincolo de rânduri: e o contemplare liniştită, senină, ştiinţifică a duhului ortodox în esenţa şi isvoarele lui. „Ostkirche und Mystik" este o carte pe paginile căreia Apusul învaţă să ne cunoască *aşa cum suntem*. Şi aşa a şi fost preţuită în Apus.

In primele două capitole, Ortodoxia apare ca Biserică a învierii şi a transfigurării, care totuşi nu uită că învierea urmează crucificării şi transfigurarea urmează suferinţii. „In Biserica orientală au rămas predominante aceste graiuri: bucuria învierii, îndreptarea sufletului în bucurie şi dor spre mărirea viitoare, o anticipare mistic-contemplativă a măririi vieţii veşnice... Biserica orientală se concentrează cu toată ardoarea ei asupra măririi Celui înviat. Razele transfiguratei Lui vieţi, transfigurează deja acum lumea şi viaţa" (p. 11). Suferinţa, răul, moartea nu sunt negate, dar ele au fost înfrânte, ele pot fi înfrânte în Iisus Hristos: făptura toată, deşi încă suspină, participă totuşi la bucuria biruinţii, a eliberării care a început, care va duce — cu certitudine — la transfigurarea finală când „Dumnezeu va fi totul în toate". „Prin moarte şi suferinţă şi umilire ni s'a dat biruinţa asupra morţii şi transfigurarea vieţii" (p. 92). Deşi viaţa actuală este încă osteneală, durere, ispitire, crucificare, noi ne ştim încadraţi în rândurile celor biruitori: aşteptăm eliberarea finală şi pregustăm de acum bucuria biruinţii, luminile transfigurării. Toate acestea în Hristos şi prin Hristos. Texte din Sf. Scriptură, din sfinţii Părinţi, din sfintele slujbe — mai ales sf. Liturghie, — din scrierile ascetic-mistice mărturisesc până la evidenţă adevărul acesta intim al Ortodoxiei: bucuria învierii, bucuria transfigurării.

In capitolul trei (94—174), dupăce accentuează că specificul misticei creştine, a misticei orientale este hristocentrismul, autorul urmăreşte trăsăturile misticei creştine în Noul Testament şi Creştinismul primar (mistica prezenţii, a crucii şi a învierii) în sfinţii Părinţi (mistica Logosului întrupat la Origen, sf. Grigorie de Nissa, Vasile cel Mare, Atanasie: „Dumnezeu s'a făcut om, ca pe om să-l îndumnezeească") şi insistă — afară de un capitol asupra misticii euharistice — asupra literaturii ascetic-mistice din Pateric şi Philokalie (Părinţii deşertului, Macarie Egipteanul, Hesichius de Ierusalim, Isac Sirul, Simeon Noul Teolog). Concluzia acestor prezentări este: Mistica orientală apare în trei aspecte strâns unite între olaltă: „*Mistica întrupării* — privirea cutremurată, aprinsă a măririi Celui întrupat; *Mistica crucii*, — primirea crucii Lui în lăuntrul fiinţei noastre, necontenita, zilnica, — moarte a omului vechiu, — Mistica împreună răstignirii cu Hristos; şi *Mistica transfigurării*..., a iluminării prin energia vieţii celei noui..., începutul transformării „din mărire în mărire". Dar toate aceste aspecte sunt organic, esenţial *una*, ele formează o unitate vie" (p. 151—152). Autorul scoate în evidenţă, pe lângă luminile taborice ale transfigurării, mai ales bărbăţia, sobrietatea spirituală a misticei orientale, care e refractară oricărei revărsări sentimentale, oricărei alunecări în vizionarism, e „trezvie", „luptă nevăzută", chemare necontenită a lui Hristos. E creştere organică,

nu sentimentalism. Capitolul se închee cu o scurtă critică a psihologismului modern care vrea să explice mistica prin subconştient.

Dacă ar fi să obiectăm ceva acestei opere atât de dense, e tocmai densitatea ei: e prea stufoasă, prea concentrată. Am fi dorit mai multă lărgime de respiraţie. Totuşi ea valorifică adevăruri fundamentale, luminează trăsături specifice ale Ortodoxiei, pătrunde până în sufletul tainic care dă viaţă şi trăirii comunitare şi celei individuale în laturile de adevăr şi lumină ale Ortodoxiei. Şi ceeace atrage Apusul creştin spre Ortodoxie e tocmai flacăra ei contemplativmistică, strălucirea peste viaţa veacului a transfigurărilor de dincolo de veac. Hristos a venit în lume nu ca să devină împărat pământesc, ci ca să ridice viaţa lumii în lumina transfigurării paradisiace, spre care urcă destinul din veac al omenirii. Nicolae Arseniev a adunat glasurile învăţătorilor Ortodoxiei într'un mănunchiu, arătând că Ea este păstrătoarea realismului primar-creştin; Ea aşteaptă plinirea veacurilor, transfigurarea finală, a cărei anticipare o trăeşte în veac. Spre slava Ortodoxiei şi spre luminarea cărărilor autentice ale Creştinismului... Mai ales că între Mistica apuseană şi Mistica răsăriteană nu sunt aceleaşi distanţe despărţitoare ca între teologia aristotelicromană a Apusului şi Hristocentrismul oriental...

Diacon NICOLAE MLADIN

Gisbert Menge O. F. M.: DIE BESCHAUUNG DAS KERNSTÜCK DER MYSTIK. Paderborn 1943; p. XII+228.

O carte simplă care vrea să fie o călăuză spre contemplaţie. Nu se adresează savanţilor, ci tuturor celor ce „sunt decişi din dragoste să slujească Domnului în dăruire necondiţionată voii Lui sfinte şi doresc să exercite din ce în ce mai adânc, mai des şi mai îndelung relaţia de rugăciune iubitoare cu El" (p. VII). Nu se adresează numai monahilor, ci tuturor creştinilor, indiferent de clasă socială sau profesiune. Pentrucă autorul e convins că viaţa mistică — chiar şi în culmile ei contemplative — nu este un privilegiu extraordinar al celor „aleşi", ci este un dar general: e desvoltarea şi încoronarea harului sfinţitor pe care toţi creştinii îl primesc în taina sfântului botez, aşa cum copacul ce cu creştetul lui urcă spre zările cerului nu e decât desvoltarea grăuntelui semănat sub glie. De ce totuşi sunt aşa de puţini privilegiaţi ai contemplaţiei? — Pentrucă numai ei împlinesc *condiţiunile* de purificare spirituală — „simplitatea Duhului" şi „curăţenia inimii" — care se cer din partea omului spre a primi darul contemplaţiei. Cauza stă în nevrednicia oamenilor, nu în vreo preferinţă din partea lui Dumnezeu. Cartea aceasta vrea să arate tuturor ce este contemplaţia şi care sunt condiţiunile necesare dobândirii ei. Şi reuşeşte pe deplin. Dacă ar fi să-i găsim o lipsă, e că e prea schiţată, prea sumară: o clarificare de orizonturi. Ai în faţă imaginea vieţii mistice în linii generale. Pentru începători e o carte bună: pentru orice creştin, o carte necesară.

Diacon NICOLAE MLADIN

CRONICA

OMAGIEREA PROFESORULUI IOAN LUPAŞ. In Aprilie 1940, un comitet de inițiativă în fruntea căruia se aflau profesorii universitari Al. Lapedatu, I. Mateiu și I. Moga, a plănuit sărbătorirea Păr. Prof. Dr. *Ioan Lupaş*, din prilejul împlinirii vârstei de șaizeci de ani (9 Aug. 1880—9 Aug. 1940). A fost lansat atunci un apel către prietenii, admiratorii și discipolii din țară și de peste hotare ai ilustrului istoric și academician, în vederea editării unui volum omagial demn de renumele ce și l-a câștigat și de serviciile eminente pe cari le-a făcut culturii autohtone și științei istoriei naționale. Inițiativa a avut un ecou pe cât de prompt, pe-atât de răsunător. Dar neașteptata înjumătățire a Ardealului, prin arbitrajul dela Viena, care a smuls Universitatea Daciei Superioare din rosturile ei firești, a întrerupt și lucrările de editare a plănuitului volum omagial, amânând totodată sine die sărbătorirea profesorului sexagenar.

Odată cu începutul celui de-al patrălea an academic în pribegie, volumul omagial a apărut. El a fost înmânat sărbătoritului în cadrele unei ședințe publice pe care prima noastră instituție de cultură națională, Academia Română, a ținut-o Vineri 29 Octomvrie a. c. Cu acel prilej, mai mulți oratori au scos în evidență calitățile excepționale ale reputatului învățat și valoarea impunătoarei sale opere științifice, didactice și educative.

Gruparea „Revistei Teologice", care are bucuria de-al ști pe actualul pro-rector al Universității Ardealului, de zeci de ani, strălucit membru al ei, se asociază din toată inima la meritata omagiere a Păr. Prof. Ioan Lupaș, încredințându-l de toată prețuirea și iubirea ei respectuoasă.

Dumnezeu să-i înmulțească zilele și să-i păstreze neîmpuținat elanul irezistibil cu care acest mare dascăl al generației noastre afirmă dogma permanenței românești între hotarele istorice ale Daciei fericite.

REVISTA TEOLOGICĂ

NOTE ŞI INFORMAŢII

ACADEMIA Română *anti-Blaga ?*

Autentic! O clipă, actul acesta de curaj intelectual ne-a surprins. Atari manifestări nu erau, din nefericire, în obiceiul personalităţilor noastre culturale — şi cu atât mai puţin a înaltei instituţii care le cinsteşte geniul înşiruindu-le, încă până trăesc, în rândurile „nemuritorilor". Vremea lui „nu mă demit", sau „îl omor cu indiferenţa", pare a fi trecut, mai ales când e vorba de agresiuni intelectuale venite din partea celebrităţilor de faima dlui Lucian Blaga.

Dsa, cum am informat la timp pe cititorii noştri, a scos în anul acesta o revistă, intitulată „Saeculum", care nizueşte să fie monitorul unei direcţii filosofice de orientări incerte, confuze, şi de răsunet problematic. In coloanele celor trei fascicole apărute până acum, pe lângă unele contribuţiuni cari au dat naştere la anumite nedumeriri, plus gafe de specia detestabilă a aceleia pe care am semnalat-o în numărul anterior al „Revistei Teologice" (p. 475—479), directorul-fondator al lui „Saeculum" comite tot atâtea agresiuni premeditate împotriva unora dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai gândirii noastre filosofice de astăzi. Pentru violenţele de limbă cu care-şi împroaşcă acolo adversarii declaraţi sau presupuşi — violenţe inadmisibile în vocabularul unui om de maniere subţiri — dl L. B. a fost uns „polemist" de posibilităţi originale într'o notă a unui cronicar literar dela „Vremea", care se simţia fericit că poate îngroşa trupa reprezentanţilor acestui gen publicistic prea adeseori infamant cu unul din cele mai smălţuite nume contimporane. In colo, nu ştim să mai fi recoltat alte „consacrări", decât poate aceea pe care i-a hărăzit-o Părintele D. Stăniloae, în articolul *„O victimă a grandomaniei"*, apărut aici nu de mult (p. 316—320).

Şi după această replică usturătoare, ulciorul a continuat să meargă la fântână. Cei ce se aflau prin preajma ei, au putut constata, de sigur, cât s'a resimţit atât de lăudatul calm olimpian al dlui L. B. de pe urma corecţiei ce i-a administrat-o renumitul teolog sibian: găleata începuse să se clatine în mâinile obicinuite până aci să înfaşce buchetele de flori ale omagiilor generoase cu cari îl potopeau cândva, din toate părţile, atâţia posedaţi ai unei admiraţii necondiţionate şi — de aceea — necontrolate.

Terorizat până la obsesie de imaginea acestei găleţi, după ce adunase în ea tot veninul vânăt al „Marelui Anonim", dl L. B. i-a deşertat conţinutul, cu o crâncenă înverşunare, asupra unui profesor de Filosofie, coleg mai bătrân al dsale şi om de convingeri creştineşti dovedite

întru cuvânt şi faptă. De astă dată, nu ştim să-l fi sancţionat cineva pe agresor.

A treia oară, însă, i s'a înfundat. „Victima", de data aceasta, nu mai rămăsese nenumită. Ea apărea, în atacul din „Saeculum", cu numele de botez, plus încă ceva. Printr'un stupid joc de cuvinte, dl Profesor C. Rădulescu-Motru ieşise din peana pornită pe defăimare a dlui L. B., nici mai mult nici mai puţin decât „Constantin Mortu". Orice altă interpretare era exclusă, fapt confirmat de intervenţia Academiei Române.

Prima noastră instituţie de cultură, îngrijorată de nivelul scăzut până la care se pogorâse condeiul unuia din membrii ei, a adresat dlui Prof. C. R.-M. următoarea scrisoare:

Stimate Domnule Coleg,

Membrii Academiei Române, după ce în şedinţa de Vineri, 15 Octomvrie curent, am luat cunoştinţă cu dureroasă surprindere de atacul brutal din revista „Saeculum" (Sept.—Oct. 1943), — îşi exprimă adâncul lor regret că aceasta vine din partea unui membru al Academiei Române, lipsit de cea mai elementară deferenţă faţă de Instituţiunea din care face parte şi vă trimite — cu cea mai caldă simpatie — nestrămutatele lor sentimente de înaltă stimă colegială.

Urmează semnăturile următorilor academicieni, 29 la număr: I. Simionescu (preşedinte), Al. Lapedatu (secretar general), D. Gusti, Preot Niculae M. Popescu, N. Vasilescu-Karpen, G. Ionescu-Siseşti, Gr. Antipa, Ion I. Nistor, Victor Slăvescu, N. Cartojan, Th. Capidan, Gh. I. Brătianu, Liviu Rebreanu, I. Al. Brătescu-Voineşti, N. Bănescu, George Enescu, Andrei Rădulescu, Gh. Macovei, M. Ciucă, D. Pompei, D. Voinov, Gh. Murnu, General Radu Rosetti, Tr. Săvulescu, L. Mrazek, P. P. Negulescu, C. I. Parhon, D. Caracostea şi I. Petrovici.

Scrisoarea a fost reprodusă în facsimil de ziarul „Timpul" (nr. 2331 din 6 Noemvrie a. c.), care-i închină dlui Prof. C. R.-M. o pagină omagială, cu contribuţiuni datorite dlor: Prof. I. Petrovici, Prof. I. Simionescu, Prof. Mircea Florian, Prof. N. Bagdasar, Prof. Anton Dimitriu şi Petru Manoliu, căruia îi revine iniţiativa acestui omagiu, calificat de dsa: *„Un act de solidaritate împotriva Blagismului"*.

Nu ne reţinem asupra motivelor cari stau la obârşia conflictului dintre filosofii C. R.-M. şi L. B. Asta, cu at t mai vârtos cu cât şi faţă de unele idei ale dlui C. R.-M. (aşternute b. o. în cartea „Românismul") avem anumite rezerve. Pe noi ne interesează, deocamdată, atitudinea dlui L. B. faţă de adversarii ideilor dsale. Ea degenerează de fiecare dată în atacuri ad personam. Şi, în această privinţă, trebue reţinut un pasaj semnificativ din articolul dlui Prof. I. Petrovici. După ce relevează însuşirile omului şi valoarea operei dlui C. R.-M., actualul ministru al Culturii naţionale şi al Cultelor scrie:

„N'aş insista poate atâta asupra acestei frumoase împerecheri de inimă şi minte, dacă distincţia intelectului s'ar înto-

vărăşi îndeobşte cu bunătatea caracterului. Din nefericire — ştim din istorie şi experienţă — au existat şi există oameni remarcabili ca inteligenţă, dar capabili de toate micimile şi de toate meschinăriile imaginabile; pseudoolimpieni al căror calm exterior nu este determinat de frâna inteligenţei, ci de răceala veninului".

„Nimic n'a fost mai străin Profesorului C. R.-M., atât în viaţa sa de publicist cât şi în relaţiile sale personale, ca invectiva şi insulta" — constată dl Prof. N. Bagdasar. „Cine a avut norocul să-l cunoască mai în deaproape, poate mărturisi că mijloacele vulgare de discuţie îi repugnă organic. El a căutat, necontenit să pună filosofie în viaţă, nu să introducă viaţa vulgară în filosofie".

Din aceste elegante înfruntări indirecte, dl L. B. poate culege calificative câte vrea, pentru definirea comportării dsale pe tărâm polemic.

Mai darnic în expresii decât gânditorii citaţi, dl Petru Manoliu merge deadreptul la ţintă, ferindu-se de echivocul afirmaţiilor făcute pe ocolite. In iniţiativa omagiului pe care ziarul „Timpul" i-l aduce dlui C. R.-M. trebueşte văzută „hotărâta împotrivire a unor intelectuali de a nu lăsa să se încetăţenească în viaţa noastră de cultură, metode degradante, şi cari insultă demnitatea de om. — Dacă aş fi rămas într'o indiferenţă expectativă, însemna nu numai să las să treacă sub tăcere o tentativă trivială, ci să şi admit, implicit, crearea unui periculos precedent". Frazele vulgare şi peste tot „invitaţia dlui L. B. la trivialitate şi inconştienţă" — „această trivialitate latentă pe care a simţit-o şi marele N. Iorga, împotrivindu-se la intrarea ei în Academia Română" — sunt urgisite din capul locului de către dl P. Manoliu.

O ultimă transcriere din articolul dsale:

„Şi, apoi, dacă dl Blaga iubeşte jocul ieftin de cuvinte, de ce nu se gândeşte că filosofia sa e predestinată să se numească blagism sau blegism?"

Recolta este într'adevăr abundentă: ea a întrecut cele mai optimiste aşteptări. Cine a semănat vreo dată vânt fără să culeagă furtună?

DUMINECĂ 24 Oct. a. c., a fost aşezată la Beiuş piatra de temelie a unui aşezământ pe care osârdia P. Sf. Episcop Dr. *Nicolae Popoviciu* l-a conceput pentru ocrotirea şi luminarea orfanilor de războiu din loc şi din ţara Bihariei.

Solemnitatea a fost onorată cu prezenţa a număroase personalităţi conducătoare, în frunte cu dl Prof. *I. Petrovici*, ministrul Culturii naţionale şi al Cultelor, şi a prilejuit o răsunătoare manifestaţie o r t o d o x ă românească.

JNSTITUTUL de Istorie naţională de pe lângă Universitatea Daciei Superioare, prin directorul său, Păr. Prof. Dr. *I. Lupaş*, a organizat o *săptămână istorică* (8—12 Nov. a. c.), în cursul că-

reia, prin conferinţe zilnice, împreunate cu discuţii instructive, au fost evocate o seamă de „Figuri reprezentative din trecutul românesc". Şi-au dat concursul următorii colaboratori ai Institutului: Prof. I. Lupaş, Şef de lucrări M. Macrea, Lector N. Lascu, Prof. T. Bodogae, Şef de lucrări Şt. Pascu şi Prof. I. Moga.

In conferinţa inaugurală, Păr. Prof. I. Lupaş a vorbit, cu competenţa şi avântul pe cari i le cunoaştem de mult, despre educaţia istorică a intelectualilor români, iar Păr. Prof. Teodor Bodogae a evocat pe „Primii mucenici ai credinţ i strămoşeşti" din Dacia şi Sudul Dunării.

Conferinţele au avut un răsunet deosebit în rândurile intelectualilor sibieni.

VATICANUL a fost bombardat în 5 Nov. a. c. de avioane anglo-americane. O telegramă a agenţiei noastre oficiale de ştiri „Rador", datată 9 Nov. a. c. şi reprodusă de ziarele din capitală, precizează că sunt de plâns următoarele pagube:

1. *La biserica sf. Petru.* — Marea fereastră ovală situată în dosul amvonului sfântului Petru, din fundul absidei, străpunsă de 15 schije de obuz, parţial distrusă. Ferestrele cari dădeau în spre locul unde a căzut bomba, au fost deasemenea distruse, iar alte patru, aşezate în partea de nord a bolţii capelei, au fost smulse din ţâţâni de presiunea exploziei.

2. *La palatul guvernatorului Vaticanului.* — O bombă căzută în apropierea lui, a avariat cabinetele de lucru ale cardinalilor Carnali şi Tardini (vice-secretar de stat), camerile princiare şi culoarele.

3. *La pivniţele de alimente ale Vaticanului.* — Aci, bombardamentul a cauzat „pagube materiale considerabile", precizează telegrama citată. In speţă:

„Toate sticlele conţinând vinuri şi băuturi spirtoase, precum şi băuturile care erau păstrate în mari rezervoare de sticlă au fost sparte".

P r e c i z a r e a sfârşeşte aici. Astea-s.. „alimentele" considerabil păgubite de iureşul bombardierelor atacatoare.

Mâhniţi până'n adâncul sufletului, ca totdeauna când auzim de vreo nouă ispravă nimicitoare comisă de zeul răsboiului împotriva bunurilor culturii şi civilizaţiei noastre, trebue să mărturisim pe şleau că amănunte de specia celui semnalat la sfârşitul telegramei citate, departe de-a stârni simţăminte de compătimire şi revoltă, sunt de aşa natură încât auzindu-le, te umflă râsul.

Numai pentru o clipă!

Ca să te întrebi, apoi, că oare de asta-i arde nefericitei omeniri actuale, să audă că Vaticanul deplânge, printre „victimele" bombardamentului din 5 l. c., bateriile sale de băuturi spirtoase?

„Rador" transmite, în ştirea din care am citat, textul unei corespondenţe a agenţiei DNB, datată din Roma. Reporterul acesteia s'a informat, de sigur, la faţa locului, despre pagubele cauzate de bombardament. Ceea ce presupune, întru cât era vorba de un stat neutru, cu un pro-

tocol riguros, că el deține știrea din partea unui purtător de cuvânt oficial al Vaticanului.

Cumplită trebue să fi fost jalea „cercurilor competente“ la vederea vraiștei din pivnițele papale (secția: *spirtoase*), dacă mesagerul lor și-a pierdut într'atâta firea, încât denunță urbi et orbi un amănunt care nu vatămă câtuși de puțin mântuirea lumii papistașe, ci cel mult buna dispoziție a câtorva purpurați.

Un simțământ de elementară pudoare îi obliga pe cei ce au transmis această știre să-și aducă aminte că „nu numai cu pâine va trăi omul“... Asta, chiar când pleznesc sub presiunea exploziei bombelor sticlele de spirtoase din pivnițele Vaticanului.

PĂRINTELE Diacon Dr. *Emilian Vasilescu*, asistent definitiv la Facultatea de Teologie din București, a fost numit — prin chemare — profesor titular la catedra de Apologetică și Sociologie creștină dela Academia teologică „Andreiană“.

Activitatea sa anterioară, pe cât de frumoasă, pe atât de bogată și de temeinică, îndreptățește cele mai optimiste nădejdi. Bucuria cu care îl vedem la Sibiu este, de aceea, deplină.

MARELE Colegiu electoral care va proceda la complectarea scaunelor vlădicești vacante — Arhiepiscopia Chișinăului, Episcopiile Hotinului, Cetății Albe-Ismail, Argeșului, Constanței și Buzăului — se va întruni în Capitală, în prima jumătate a lunii Ianuarie 1944.

In vederea săvârșirii alegerilor, printr'un Decret-Lege publicat în „Monitorul Oficial“ nr. 296 din 18 Dec. a. c., a fost modificat articolul 12 din Legea pentru organizarea Bisericii ortodoxe române, precum urmează:

„Alegerea episcopilor și arhiepiscopilor mitropoliți, se face de un colegiu electoral compus din membrii congresului național bisericesc și din cei ai adunării eparhiale a eparhiei vacante.

La alegere vor lua parte ca membri de drept, întrucât vor fi creștini ortodocși și: președintele și vice-președintele consiliului de miniștri, ministrul culturii naționale și al cultelor, prim-președintele Inaltei Curți de casație și justiție, rectorii universităților, decanii facultăților de teologie și rectorul Academiei teologice din Sibiu.

Convocarea colegiului electoral se face prin decretul Conducătorului Statului la propunerea ministrului culturii naționale și al cultelor, de acord cu Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, președinte al congresului național bisericesc, iar în lipsa acestuia cu acel chemat a-l înlocui potrivit art. 2 și 11 din statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române.

Examinarea canonică a celor aleși se face de Sf. Sinod, iar confirmarea lor de Rege la propunerea Conducătorului Statului, urmând apoi potrivit datinilor țării, învestirea regală.

Dacă, în termen de zece zile, socotit dela hotărârea Sfântului Sinod nu a intervenit confirmarea, se va proceda la o nouă

alegere în termenul ce se va fixa potrivit alin. 3.

I. P. SF. SA Mitropolitul Visarion Puiu a demisionat din funcţiunea de şef al Misiunii ortodoxe române în Transnistria.

Locul său a fost luat de I. P. Cuv. Arhimandrit Dr. Antim Nica, asistent la Facultatea de Teologie din Bucureşti, care a mai funcţionat ca vicar al acestei misiuni. Tânăr, cult, stăruitor şi bun cunoscător al stărilor bisericeşti de dincolo de Nistru, I. P. C. Sa va face faţă cu destoinicie şi demnitate grelelor îndatoriri apostoleşti ce-i revin în noua calitate

PE lângă Patriarhia Română au fost create două noui posturi de arhierei-vicari, încredinţate de Sf. Sinod I. P. C. Arhim. Atanasie Dincă şi Părintelui I. Gafton.

GR. T. M.

SUMARUL
„Revistei Teologice" pe anul XXXIII, 1943

I. Articole şi studii

II. Predici

III. Atitudini

IV. Mișcarea literară

V. Cronică

VI. Note și informații

REVISTA TEOLOGICĂ

ORGAN PENTRU ŞTIINŢA ŞI VIAŢA BISERICEASCĂ ÎNTEMEIAT ÎN 1907

APARE LUNAR

SUB PATRONAJUL I. P. SF. MITROPOLIT NICOLAE AL ARDEALULUI

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA:

ACADEMIA TEOLOGICĂ „ANDREIANĂ", SIBIU, STR. MITROPOLIEI 24—28

ABONAMENTUL PE UN AN: 560 LEI

Pentru studenţii în Teologie: 400 Lei

ÎNSCRISĂ ÎN REGISTRUL SPECIAL AL TRIBUNALULUI SIBIU SUB NR. 1—1938

ÎN ACEST NUMĂR:

P. SF. EPISCOP NICOLAE COLAN LA 50 DE ANI

Ordinea articolelor e determinată numai de consideraţiuni tehnice

Pentru abonaţii

„Revistei Teologice"

Scumpirea crescândă a tiparului, hârtiei şi taxelor poştale, ne-a obligat să majorăm abonamentul la „Revista Teologică", pe 1944, precum urmează:

Pe un an	**Lei 900.—**
Pe şase luni	**Lei 500.—**
Pentru studenţii teologi	**Lei 700.—**

Datorită unor măsuri de prevedere, „Revista Teologică" va continua să apară în aceleaşi bune condiţiuni de fond şi formă, inclusiv hârtia pe care s'a tipărit până acum.

Noul abonament este calculat aşa fel încât să acopere preţul de cost al revistei. Iubiţii noştri abonaţi sunt rugaţi să ţină seamă de acest amănunt.

Redacţia şi Administraţia
REVISTA TEOLOGICĂ

Sărbători fericite!

BIBLIOGRAFIE

Omagiu Inalt Prea Sfinţiei Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorire
Sibiu 1940; 90 colaboratori, XX+804 pagini şi XLVI planşe cu 80 ilustraţiuni. Broşat Lei 800.—. Legat fin în pânză Lei 900.—
E capodopera Sibiului ortodox

† Nicolae, Episcopul Clujului: Noul Testament. Cluj 1942
Anuarul XIX [I] al Academiei teologice „Andreiane" [1942-43]. Sibiu 1943
Bodogae Teodor Dr.: Din istoria Bisericii ortodoxe de acum 300 de ani. [„Seria Didactică" nr. 13]. Sibiu 1943.
Branişte Ene Diacon: Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila. Bucureşti 1943.
Bucevschi O. Dr. Prof. univ.: Iubirea faţă de aproapele. Cernăuţi 1942
Coman Jean Dr.: L'authenticité du Prométhée enchaîné. Bucureşti 1943
Diamandi Sterie: Fiul lui Dumnezeu-Fiul Omului. Vol. II: Activitatea şi învăţătura. Bucureşti 1943.
Felea V. Ilarion Dr.: Duhul Adevărului. Ediţia II. Arad 1943
Lungu Şerban Dr.: Naţiunea ca principiu de cultură şi educaţie. Sibiu 1942
Lupşa Şt. Dr. Prot.: Istoria parohiei Ştei. Beiuş 1942
— Primatul sf. Apostol Petru în literatura primelor trei veacuri creştine. Iaşi f. a.
Marcu T. Grigorie Dr. Diacon: Antropologia Paulină („Seria Teologică" nr. 20). Sibiu 1941
— Iniţiativa transilvană în tipărirea Bibliei româneşti. Sibiu 1943
Mateiu I. Dr. Prof. univ.: Educaţia religioasă a studenţimii noastre. Braşov 1943
— Şaguna şi restaurarea Mitropoliei transilvane. Sibiu 1943
Modoiu Nicolae Diacon: Ion Petrovici apologet creştin. Sibiu 1943
Munteanu G. L. Dr.: Viaţa sf. Apostol şi Evanghelist Ioan. Cluj 1943
Mureşanu Florea Preot: Intâia carte de învăţătură. Cluj 1943
Nanu A. Prot.: Poruncile Domnului (Bibl. populară „Veniţi la Hristos" nr. 17). Sibiu 1943
Omagiu lui Ioan Lupaş la împlinirea vârstei de 60 de ani. Bucureşti 1943
Petrovici I. Prof. univ.: Fulguraţii filosofice şi literare. Bucureşti 1942
— Studii istorico-filosofice. Serie nouă. Bucureşti 1943
Popa Grigore Dr. Prof.: Itinerar spiritual. Sibiu 1943
— Existenţialismul. Sibiu 1943
Reli Simion Dr. Prof. univ.: Istoria vieţii bisericeşti a Românilor. Vol. I. Cernăuţi 1942
Rezuş Al. Petru Dr. Prof.: Curs de Teologie fundamentală. Caransebeş 1942
Roşca D. D.: Despre unele puteri ale ştiinţei. Sibiu 1942
— Linii şi figuri. Sibiu 1943
Savin Gh. I. Dr. Prof. univ.: Apologetică Vol. II. Bucureşti 1943
Şesan Valerian Dr. Prof. univ.: Curs de Drept bisericesc universal. Ed. IV. Cernăuţi 1942
Stan Liviu Dr.: Ontologia Juris („Seria Teologică" nr. 25). Sibiu 1943
— Dreptul în gândirea românească. Braşov 1943
Stănescu G. G. Dr.: Căderea Ierusalimului. Sibiu 1943
Stăniloae D. Dr.: Iisus Hristos sau restaurarea omului („Seria Teologică" nr. 24). Sibiu 1943
Terchilă N. Dr. Preot Prof.: Istoria Filosofiei („Seria Didactică" nr. 12). Sibiu 1943
Vasilache V. Dr. Protos.: Pentru ce suntem ortodocşi. Bucureşti 1943
Vasilescu Emilian: Raportul dintre Religie şi Filosofie. Bucureşti 1943
— Lecţii introductive în Filosofie. Bucureşti 1943
Vintilescu Petre Dr. Preot Prof. univ.: Liturghia în viaţa românească. Bucureşti 1943
— Liturghiile bizantine privite istoric în structura şi rânduiala lor. Bucureşti 1943

LEI 150.—